

Inclusiespiegel Vlaanderen 2016

Foto en evolutie van de deelname
van personen met een beperking aan de samenleving.

Gelijke Rechten voor Iedere Persoon met een handicap (GRIP vzw)

Colofon:

Verantwoordelijke uitgever:

Gelijke Rechten voor Iedere Persoon met een handicap (GRIP vzw)

Vooruitgangstraat 323, 1030 Brussel

02/214 27 60 - info@gripvzw.be

GRIP volgen via: Facebook 'GRIP komt op voor inclusie' of www.gripvzw.be

Eindredactie: Katrijn Ruts

ISBN: 9789081070645

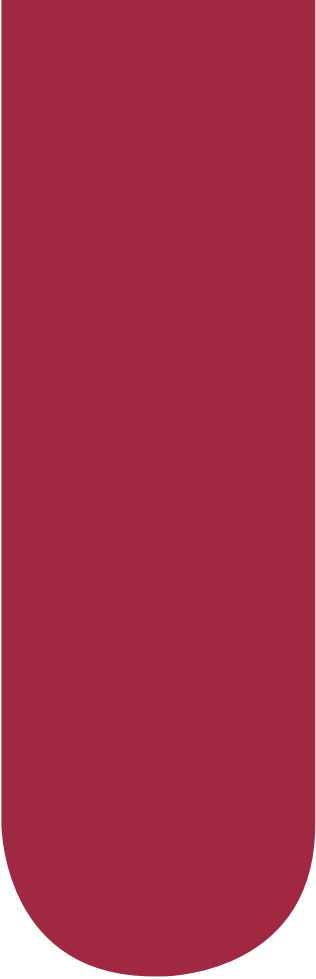
NUR 740

D/2017/10.920/1

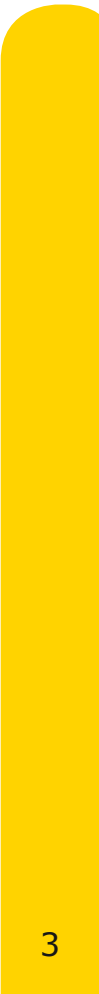
Vormgeving: www.nevellandgraphics.be

Inhoud

1 Inleiding	3
1.1 Voorwoord	4
1.2 Belang van indicatoren	5
1.3 Wat bekijken we in deze inclusiespiegel	6
1.4 Methodiek	8
1.4.1 Cijferbronnen	8
1.4.2 Over wie gaan de cijfers in deze inclusiespiegel?	8
2 Inclusie: foto en evoluties	11
2.1 Deelname aan onderwijs	13
2.2 Deelname aan arbeid	19
2.3 Positie op vlak van wonen	31
2.4 Inkomenspositie	35
2.5 Deelname aan sport	49
2.6 Deelname aan cultuur	53
2.7 Deelname aan gemeenschapsleven	57
2.8 Deelname aan digitalisering	61
3 Samenvatting	65
4 Slotwoord	71
5 Dankwoord	75
6 Literatuurlijst	77

1. Inleiding

1.1 Voorwoord

In 2006 bracht GRIP een aantal cruciale cijfers bij elkaar in de **Inclusiespiegel Vlaanderen: de deelname van personen met een beperking aan de samenleving**. We herhaalden die oefening 10 jaar later voor een aantal sleutelindicatoren omdat we wilden weten of er vooruitgang is geboekt.

We vroegen hiervoor cijfers op bij de Vlaamse Overheid en analyseerden verschillen in de tijd. We ontdekten dat de maatschappelijke positie van personen met een handicap er niet op vooruit gegaan is, integendeel. De cijfers tonen een negatieve evolutie: personen met een handicap zijn op alle vlakken nog heel erg achtergesteld ten opzichte van de algemene bevolking. En de kloof is op sommige vlakken zelfs vergroot. We illustreren de resultaten aan de hand van 'inclusiewielen'. We bouwen deze inclusiewielen per thema op, tot en met volledige inclusiewielen bij het hoofdstuk '3. Samenvatting'. De buitenste lijn van elk inclusiewiel geeft de participatie van personen zonder handicap weer, de binnenste lijn de participatie van personen met een handicap. De inclusiewielen brengen de kloof tussen beide groepen in beeld. Zo wordt het heel evident dat het nog niet 'bolt' met de participatie van personen met een handicap.

GRIP wil met deze nieuwe inclusiespiegel dus de situatie en evolutie van personen met een handicap op vlak van inclusie in beeld brengen. Want zij zijn nog altijd minder zichtbaar. Soms zijn ze letterlijk ook meer afwezig. Personen met een handicap wonen, werken, leren, leven en sporten soms op plaatsen die speciaal voor hen zijn gemaakt.

Het VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap (VRPH) blies 10 kaarsjes uit op 13 december 2016. De cijfers tonen echter aan dat er nog een hele weg af te leggen is voordat personen met een handicap gelijke rechten hebben en gelijke kansen krijgen om volwaardig deel te nemen aan het gewone maatschappelijke leven.

We hopen dat deze tweede inclusiespiegel voor u leerrijk is en een bron van inspiratie om verder te bouwen aan de weg naar inclusie van personen met een handicap.

Luc Demarez,
Voorzitter GRIP

Katrijn Ruts,
Stafmedewerker GRIP

1.2 Belang van indicatoren

Wat zijn 'inclusie-indicatoren', waarom werkte GRIP tien jaar geleden een set inclusie-indicatoren uit en waarom blijft dit vandaag essentieel?

Indicatoren gebruik je om inzicht te krijgen in een fenomeen. Ze geven ons informatie om een realiteit te vatten. Als we bijvoorbeeld de klimaatverandering willen opvolgen, gaan we dingen meten waarvan we denken dat die relevante informatie geven. Temperatuur van de lucht en hoeveelheid neerslag per maand bijvoorbeeld. Goede indicatoren zijn als het ware puzzelstukjes. Hoe meer goede puzzelstukjes we hebben, hoe beter we een situatie in beeld krijgen.

Zo is het ook met inclusie. Willen we weten hoe het gesteld is met inclusie, dan moeten we daarvoor informatie bij elkaar brengen. Niet gelijk welke informatie, maar wel de juiste informatie.

GRIP heeft daar tien jaar geleden hard rond gewerkt, vanuit haar eigen visie. Die sloot nauw aan bij de zogeheten Standaardregels van de Verenigde Naties, de voorloper van het VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap. Vanuit een samenspel van ervaringsdeskundigheid en wetenschappelijke deskundigheid lanceerden we een voorstel over welke indicatoren er werkelijk toe doen om inclusie in kaart te brengen. Bovendien brachten we aan de hand van deze set al meteen een eerste meting van inclusie.

Ons werk was een bijdrage voor het Vlaamse gelijkekansenbeleid dat toen nog piepjong was. Gelijke Kansen heeft altijd het belang van indicatoren en relevant cijfermateriaal erkend en gaf opdracht aan het Steunpunt Gelijkekansenbeleid onder leiding van professor Geert Van Hove om een uitgebreidere nulmeting te doen. Vlaanderen zal dit werkstuk kunnen gebruiken om sterker te focussen op een beleid dat inclusie actief bevordert.

Zo'n inclusief beleid dat zorgt voor gelijke kansen is niet de verantwoordelijkheid van de Minister van Gelijke Kansen alleen. Alle beleidsdomeinen moeten hun eigen steen bijdragen, in overleg met elkaar. Zij moeten samen een coherent en ambitieus plan uittekenen waarmee voldoende snel vooruitgang wordt geboekt. Vanuit het beleidsdomein Gelijke Kansen kan men dit proces wel actief stimuleren en ondersteunen. De huidige Open Coördinatiemethode biedt hiervoor een goede context, maar de doelstellingen en acties zijn nog te weinig krachtig.

Gelijke Kansen kan vanuit haar expertise en visie goede beleidsinstrumenten ontwikkelen en aanreiken. Periodieke inclusiemetingen zijn zo'n beleidsinstrument. Ook efficiënte en kwalitatieve Inclusie Effecten Analyse waarbij beleidsvoornemens worden getoetst op hun verwachte inclusie-effecten, past in dit kader.

De voortgang van inclusie opvolgen werd ondertussen alleen maar belangrijker. Artikel 31 van het VRPH legt de landen die het verdrag ratificeerden op om voldoende gegevens te verzamelen over de voortgang van de rechten van personen met een handicap. Het eerste Belgische rapport bevatte die gegevens veel te weinig, vond het VN-Comité in Genève. België kan het beter doen in haar volgende rapport door onder meer een stevige verzameling inclusie-indicatoren te gebruiken om de evolutie te staven met cijfermateriaal.

1.3 Wat bekijken we in deze inclusiespiegel

Met de indicatoren willen we inclusie van personen met een handicap meten.

Het VN-Verdrag definieert handicap als volgt: "Personen met een handicap omvat personen met langdurige fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperkingen die hen in wisselwerking met diverse drempels kunnen beletten volledig, effectief en op voet van gelijkheid met anderen te participeren in de samenleving¹."

Inclusie is het recht op volwaardige deelname aan de samenleving op gelijke voet met andere burgers, een onafhankelijk leven met gelijke keuzemogelijkheden en met respect voor individuele keuzes. Essentieel bij het begrip inclusie is dat er evenredige en evenwaardige participatie is.

Evenredige participatie betekent dat de participatie van personen met een handicap in verhouding staat tot hun aandeel in de bevolking. Het betekent dat zij in dezelfde mate sociale rollen opnemen als de gemiddelde burger en dat het hebben van een functiebeperking niet samengaat met een sociale positie die verschilt van de gemiddelde sociale positie van burgers zonder beperkingen.

Evenwaardige participatie betekent dat personen met een handicap op dezelfde wijze gewaardeerd worden wanneer zij dezelfde rollen en posities innemen als mensen zonder beperking.

Deze publicatie focust vooral op (het gebrek aan) evenredige participatie.

¹ http://www.diversiteit.be/diversiteit/files/File//wetgeving_legislation/

We brengen cijfers en evoluties over volgende thema's en indicatoren:

Kader 1: Sleuteldomeinen en sleutelindicatoren voor inclusie

THEMA	INDICATOR
Deelname aan onderwijs	Opleidingsniveau
Deelname aan arbeid	Werkzaamheidsgraad
	Stabiliteit van tewerkstelling
Positie op vlak van huisvesting	Eigenaar zijn van de woning waarin je woont
Inkomenspositie	Beschikbaar huishoudinkomen
	Armoederisico
	In een huishouden leven dat moeilijk rondkomt
Deelname aan sport	Sportparticipatie
Deelname aan cultuur	Afgelopen jaar hebben geparticipeerd aan cultuur
Deelname aan het gemeenschapsleven	Actief lid zijn van minstens 1 vereniging
Deelname aan digitalisering	Voorbij 3 maanden internet hebben gebruikt

Wat voor u ligt is een beperkte set. Er zijn nog veel meer indicatoren relevant om een beter beeld te krijgen op evenredige en evenwaardige participatie. Bovendien moeten voor een goede meting van inclusie van personen met een handicap ook de keuzemogelijkheden en de controle over het eigen leven in kaart worden gebracht. Dit vergt ook kwalitatief onderzoek.

Grote delen van de Inclusiespiegel 2006 blijven vandaag relevant, maar werden niet herhaald in deze nieuwe editie. Deze tekst blijft een interessante inspiratiebron voor wie monitoring van inclusie wil aanpakken:

- Een uitgebreidere beschrijving van de visie, kader en methodiek om tot een inclusiefoto te komen.
- Suggesties over een betere representativiteit binnen de groep personen met een functiebeperking om bijvoorbeeld de situatie van personen met een verstandelijke handicap beter in kaart te kunnen brengen.
- Een aantal sleutelindicatoren waarvoor we in 2006 wel cijfers gaven en in deze nieuwe inclusiespiegel niet.
- Uitgebreidere beschrijving van een aantal sleutelindicatoren waarvoor goed cijfermateriaal ontbrak en nog steeds ontbreekt. Voorbeelden zijn de toegankelijkheid van de openbare ruimte, gebouwen, het openbaar vervoer. Of de mate waarin personen met een handicap de juiste hulpmiddelen, aanpassingen en ondersteuning ter beschikking hebben. Of personen met een handicap van bod komen in de media, en op welke manier.
- Een uitgebreide literatuurlijst.

We nodigen overheid en onderzoekers uit om deze beide inclusiespiegels naast elkaar te leggen en het beeld over de evolutie te verbeteren. De suggesties uit de Inclusiespiegel 2006 blijven hiervoor ter beschikking. GRIP werkt graag mee aan dergelijke initiatieven.

1.4 Methodiek

1.4.1 Cijferbronnen

We hebben cijfers opgevraagd bij de Studiedienst van de Vlaamse Regering, het Steunpunt Werk en expert tewerkstelling Erik Samoy. We zochten gegevens voor pakweg tien jaar geleden enerzijds en de meest recente gegevens anderzijds. De cijfers² zijn gebaseerd op een drietal grootschalige surveys (enquête-onderzoeken) die de overheid zelf gebruikt voor het opvolgen van maatschappelijke tendensen:

- De Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK), verschillende edities, uitgebreider voor editie 2015;
- De Survey on Income and Living Conditions. Editie 2006 en 2014;
- De Survey over de Sociaal-Culturele Verschuivingen. Edities 2004, 2005 en 2006 enerzijds en edities 2013, 2014 en 2015 anderzijds.

Voor de afbakening van de groep personen met een handicap gebruiken deze surveys de methode van zelfdefinitie. De percentages zijn dus gebaseerd op het aantal mensen dat van zichzelf stelt dat ze een functiebeperking hebben. Dit gebeurt aan de hand van twee vragen.

1.4.2 Over wie gaan de cijfers in deze inclusiespiegel

Hoeveel personen met een handicap zijn er in Vlaanderen? Over welke groep gaat het in deze publicatie?

De drie surveys die we hebben gebruikt in deze publicatie omvatten niet identiek dezelfde groep personen met een handicap. De leeftijdsrange verschilt alsook de twee vragen die leiden tot afbakening van de groep 'personen met een functiebeperking'.

² Het gaat om enquêtes met betrouwbaarheidsintervallen. Het zou voor deze Inclusiespiegel te complex zijn geworden om de significantie van wijzigingen in percentages / evoluties telkens aan te geven. Bij de weergave van de resultaten in de tekst hebben we meestal afgerond tot gehele getallen bij percentages (geen cijfers na de komma). We willen immers geen nauwkeurigheid insinueren die we niet kunnen bieden. Let op: in de tabellen staan er wel cijfers na de komma. Eventuele verwijzingen naar absolute aantallen kunnen best gebeuren mits afronding tot duizendtallen.

Enquête naar de Arbeidskrachten:

In de EAK werkt men met de omschrijving 'personen met een arbeidshandicap'. Dat betekent dat de cijfers betrekking hebben op de groep personen van wie de gezondheidsproblemen gepaard gaan met belemmeringen in het arbeidsleven. Bovendien gaat het enkel over de bevolking op werkzame leeftijd, tot nu toe dus onder de 65 jaar.

- Voor het tweede kwartaal van 2007 ging dat over 12,5% van de bevolking op werkzame leeftijd (15-64jr)
- Voor 2015 was dit 14,8% van de bevolking op werkzame leeftijd (20-64jr)

Survey on Income and Living Conditions:

Bij de SILC gaat het over andere percentages, omdat de omschrijving anders is. Bovendien betreffen de cijfers van de SILC de hele bevolking +18 jaar (dus ook 65+).

Volgens meting in de SILC 2006 had 21,5% van de bevolking in de Vlaamse Gemeenschap een handicap of langdurige ziekte of aandoening. Voor de SILC 2014 ging het over 23,1%.

In de SILC-bevraging werd deze groep verder afgebakend door te vragen of men belemmeringen ondervindt.

De cijfers in deze publicatie gaan over mensen die beperkt of sterk belemmerd worden in de dagelijkse bezigheden vanwege een gezondheidsprobleem.

- Voor 2006 ging dat over 22,8% van de bevolking + 18 jaar
- Voor 2014 ging dat over 22,6% van de bevolking + 18 jaar

Survey Sociaal-Culturele Verschuivingen:

De SCV gaat net als de SILC over een ruimer deel van de bevolking dan enkel de bevolking op werkzame leeftijd. De cijfers in deze publicatie gaan over de leeftijd tussen 18 jaar en 85 jaar.

De groep die jaarlijks wordt bevraagd is te klein om goede uitspraken te kunnen doen over personen met een functiebeperking. Daarom hebben we gebruik gemaakt van een gepoold databestand.

Enerzijds zijn de bevraagde groepen uit de jaren 2004, 2005 en 2006 samengebracht. Anderzijds de bevraagde groepen uit de jaren 2013, 2014 en 2015. Voor 2004-2006 verkregen we zo een groep van 4595 respondenten³.

³ Enkel voor de indicator over internetgebruik is dit een kleinere groep van met name 3042 respondenten, omdat in 2004 het internetgebruik niet bevraagd werd in de SCV.

Voor 2013-2015 gaat het in totaal over 4423 respondenten. Daarvan zijn dan ook telkens gemiddelde percentages getrokken.

Volgens meting in de SCV: 20,9%, 25% en 29,4% van de bevolking in de Vlaamse Gemeenschap heeft in respectievelijk 2004, 2005 en 2006 een handicap of langdurige ziekte of aandoening.

In de bevraging wordt dit geoperationaliseerd door te vragen of men belemmerd wordt in dagelijkse bezigheden door die handicap/ziekte.

De cijfers in deze publicatie gaan over mensen die af en toe of voortdurend belemmerd worden in dagelijkse bezigheden door handicap / ziekte.

- Voor 2004 ging dat over 15,9%, voor 2005 over 20,6% en voor 2006 over 21,6% van de bevolking tussen 18 en 85 jaar
- Voor 2013 ging dat over 25,7%, voor 2014 over 22,1% en voor 2015 over 24,2% van de bevolking tussen 18 en 85 jaar

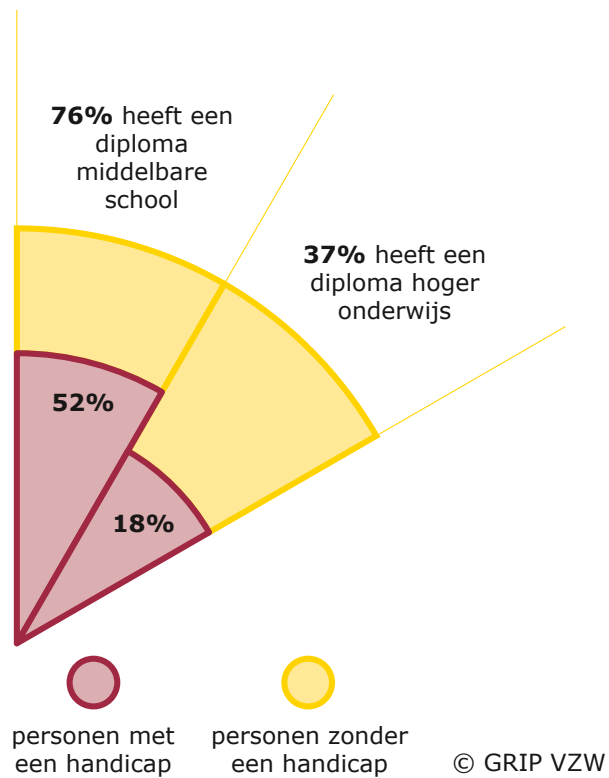
Het is essentieel om te vermelden dat de cijfers van de algemene bevolkingssurveys weinig zeggen over een bepaald deel van personen met een handicap. Personen die in een instelling wonen worden niet bevraagd, personen met een verstandelijke handicap en bepaalde fysieke beperkingen zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd in de cijfers. Er is geen mogelijkheid om redelijke aanpassingen te vragen, coaching of andere vormen van assistentie voor het invullen van de vragenlijsten. Dit probleem beschreven we reeds in de Inclusiespiegel 2006, maar blijft tot op vandaag bestaan.

De benadering van handicap in surveys is anders dan wanneer je de groep zou afbakenen op basis van registratie in systemen van de overheid. Bij die laatste methode gaat men kijken wie er geregistreerd is als persoon met een handicap in de databanken van de overheid. Die afbakening is vaak gekoppeld aan het verkrijgen van door de overheid gefinancierde tegemoetkomingen, ondersteuning of hulpmiddelen. De groep via zelfdefinitie zoals geformuleerd en in de praktijk gebracht via de surveys die we hierboven beschreven is een grotere en bredere groep.

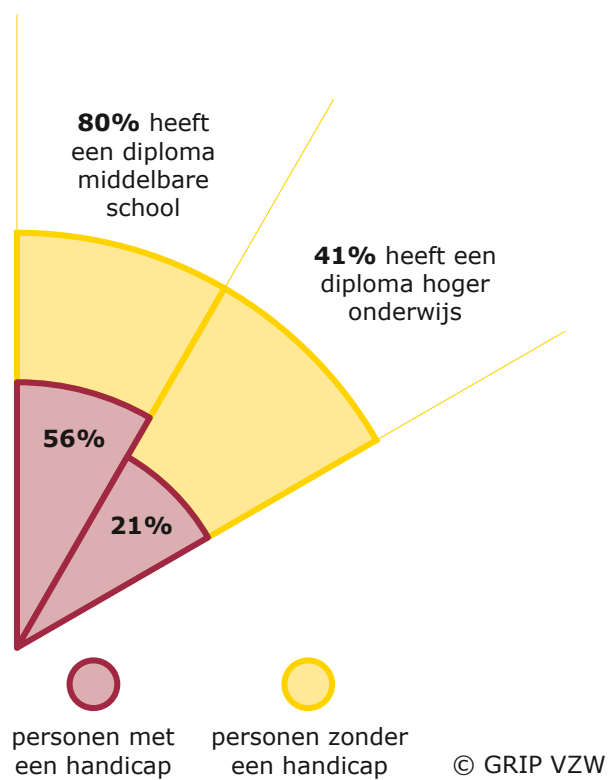

2. Inclusie: foto en evoluties

Eerste meting

Tweede meting

2.1 Deelname aan onderwijs

De toegang tot en het gebruik van onderwijs is één van de meest belangrijke domeinen binnen de visie van de levenscyclus. Naast een factor die gedurende de kindertijd en de adolescentie een zeer belangrijk deel van het leven uitmaakt, heeft onderwijs een grote invloed op tal van andere aspecten van leven, zoals werk, de keuze van een partner, de economische situatie, de deelname aan cultuur, enz.

Indicator: Opleidingsniveau

Aantal laaggeschoolden (geen middelbaar schooldiploma) + 18 jaar
(ook ouder dan 64 jaar)
(Bron: EU-SILC editie 2006 en editie 2014)

- In 2006: 48% personen met een handicap versus 24% personen zonder handicap (verschil van 24 procentpunten)
- In 2014: 44% personen met een handicap versus 20% personen zonder handicap (verschil van 24 procentpunten)

Aantal hooggeschoolden (met hogeschool- of universiteitsdiploma)
+ 18 jaar (ook ouder dan 64 jaar)
(Bron: EU-SILC editie 2006 en editie 2014)

- In 2006: 18% personen met een handicap versus 37% personen zonder handicap (verschil van 19 procentpunten)
- In 2014: 21% personen met een handicap versus 41% personen zonder handicap (verschil van 20 procentpunten)

Laaggeschoolde personen op werkzame leeftijd (15-64 jaar):
(Bron: EAK 2015)

- In 2015: 41% personen met een handicap versus 23% personen zonder handicap (verschil van 18 procentpunten)

Hooggeschoolde personen op werkzame leeftijd (15-64 jaar):
(Bron: EAK 2015)

- In 2015: 18% personen met een arbeidshandicap versus 36% personen zonder arbeidshandicap (of verschil van 18 procentpunten)

Tabel 1: Aantal laaggeschoolden en hooggeschoolden + 18 jaar
(ook ouder dan 64 jaar) in 2006
SILC 2006:

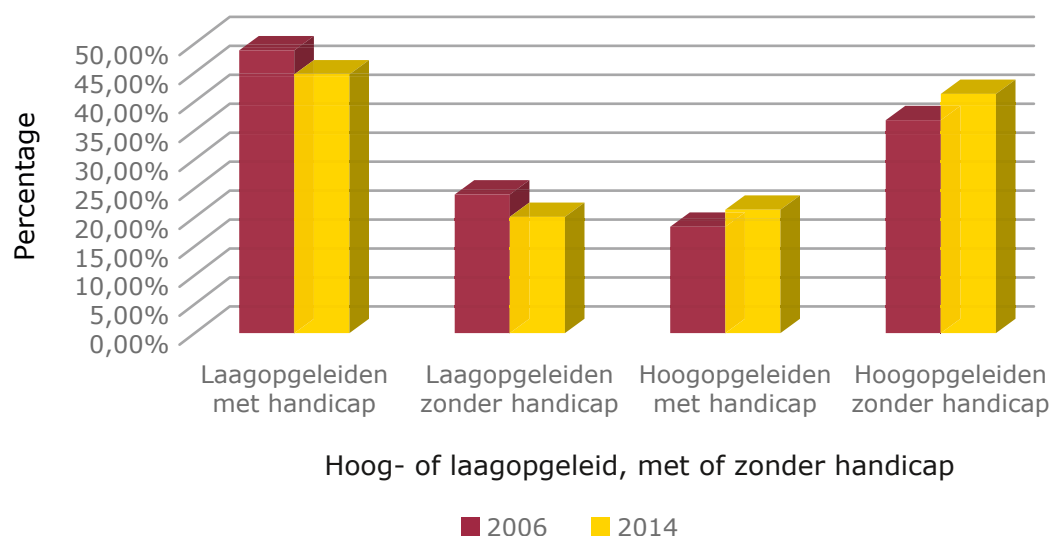
			OPLEIDINGSNIVEAU			
			laag opgeleid (geen diploma secundair)	midden opgeleid	hoog opgeleid (hoger onderwijs of universitair)	totaal
functiebeperking	nee	aantal	847036	1401022	1291587	3539645
		%	23,9	39,6	36,5	100,0
	ja	aantal	480354	326268	181377	987999
		%	48,6	33,0	18,4	100,0
	totaal	aantal	1327390	1727290	1472964	4527644
		%	29,3	38,1	32,5	100,0

Tabel 2: Aantal laaggeschoolden en hooggeschoolden + 18 jaar
(ook ouder dan 64 jaar) in 2014
SILC 2014:

			opleidingsniveau			
			laag opgeleid (geen diploma secundair)	midden opgeleid	hoog opgeleid (hoger onderwijs of universitair)	Totaal
functiebeperking	nee	aantal	774373	1515287	1588082	3877742
		%	20,0	39,1	41,0	100,0
	ja	aantal	504805	384194	241268	1130267
		%	44,7	34,0	21,3	100,0
	totaal	aantal	1279178	1899481	1829350	5008009
		%	25,5	37,9	36,5	100,0

In beeld:

Grafiek 1: Opleidingsniveau

Aantal laaggeschoolden en hooggeschoolden op werkzame leeftijd (15-64 jaar):

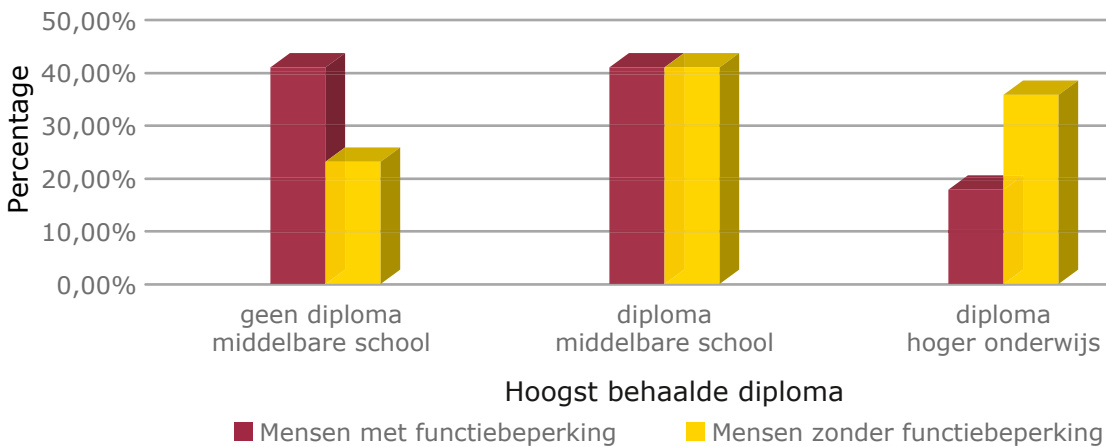
Tabel 3: Hoogst behaalde onderwijsniveau bij de 15-tot 64-jarigen en het al dan niet hebben van een functiebeperking in het Vlaams Gewest, 2015

(Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK
(Bewerking Steunpunt Werk))

	met functiebeperking			zonder functiebeperking	totale bevolking
	zwaar	licht	totaal		
totaal	296 000	280 000	576 000	3 557 000	4 157 000
laaggeschoold	48,0	33,7	41,1	23,3	25,9
middengeschoold	38,4	43,2	40,7	40,8	40,7
hooggeschoold	13,6	23,2	18,2	35,9	33,4

In beeld:

Grafiek 2: hoogst behaalde diploma, in 2015, (15-64 jr)

Vaststellingen:

Personen met een handicap surfen mee op de algemene trend in de samenleving: het percentage laaggeschoolden (geen middelbare school diploma) is gedaald. En het percentage hooggeschoolden (met een hogeschooldiploma of universitair diploma) is gestegen.

Maar jammer genoeg blijft ook de kloof tussen personen met en zonder handicap overeind.

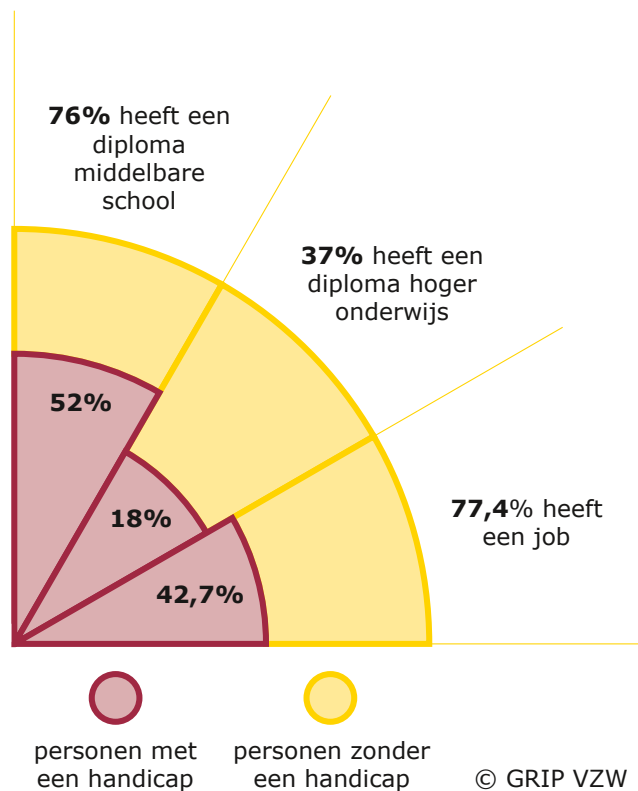
- Enerzijds zijn personen met een handicap nog steeds veel vaker laaggeschoold: in 2014 moeten nog steeds 4 op de 10 personen met een handicap het stellen zonder middelbareschooldiploma, versus 2 op 10 personen zonder handicap.
- Anderzijds zijn personen met een handicap veel minder vaak hooggeschoold: in 2014 heeft slechts 2 op 10 personen met een handicap een diploma hoger onderwijs versus 4 op 10 personen zonder handicap. Die cijfers gaan over de hele bevolking, ook over mensen ouder dan 65 jaar.
- Kijken we enkel naar personen met een arbeidshandicap op werkzame leeftijd, dan zien we dezelfde verhouding: in 2015 is 36% personen zonder handicap op werkzame leeftijd hoogopgeleid versus slechts 18% van de personen met een arbeidshandicap. 41% van de personen met een arbeidshandicap op werkzame leeftijd heeft geen middelbareschooldiploma tegenover 23% van de personen zonder handicap.

Scholing heeft een grote impact op andere indicatoren van maatschappelijke deelname en mechanismen om 'mee te kunnen' of 'achterstelling'. We veronderstellen dan ook dat de negatieve realiteit een sterk negatieve impact heeft op de kansen en keuzemogelijkheden in de maatschappij van personen met een handicap: op de arbeidsmarkt, deelname aan cultuur, effecten op gezondheid, enz.

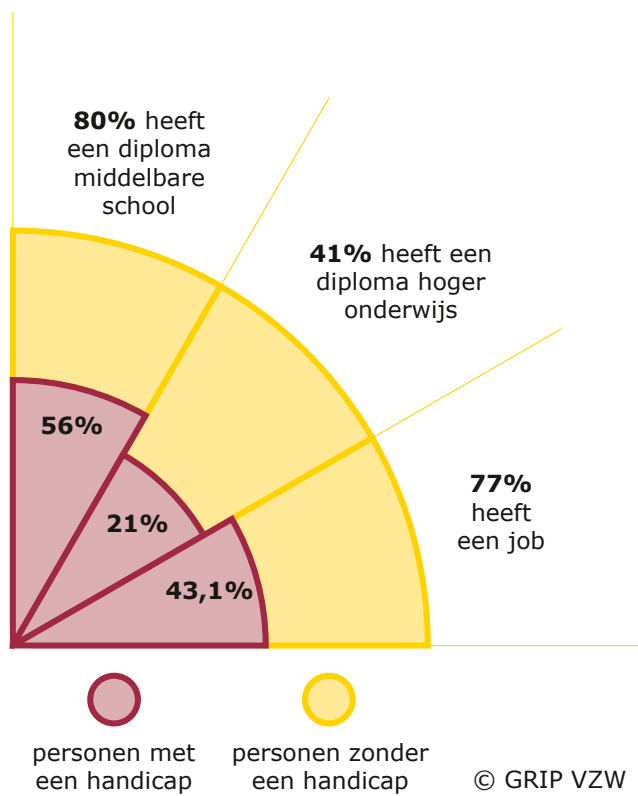
Bij deze indicator is het mogelijk dat een deel van de laaggeschoolden en middengeschoolden een diploma buitengewoon onderwijs heeft.

Aan de respondenten wordt gevraagd of ze een diploma hebben maar niet of dat er één is van het reguliere onderwijs dan wel van het buitengewoon onderwijs. Er wordt in de vragenlijst geen onderscheid gemaakt hierin. Bijgevolg hebben we geen inzicht in het inclusiegehalte van het opleidingsniveau.

Eerste meting

Tweede meting

2.2 Deelname aan arbeid

GRIP vindt arbeid een sleuteldomein voor inclusie van personen met een beperking. Werk is, net als inkomen en opleiding, één van de meest bepalende factoren van de socio-economische positie van mensen. Voor het meten van een evolutie in inclusie op vlak van arbeid, kijken we naar de werkzaamheidsgraad en de stabiliteit van de tewerkstelling. We zoomen bij de werkzaamheidsgraad ook wat verder in op de actuele realiteit (2015) achter dit cijfer: verschillen in gender, in voltijds/deeltijds werk, in beroepsstatuut en beroepsgroep.

Indicator: Werkzaamheidsgraad

De werkzaamheidsgraad meet het percentage van de bevolking op werkzame leeftijd dat aan het werk is.

(Bron: EAK 2007 (tweede kwartaal) en EAK 2015)

Werkzaamheidsgraad:

- In 2007: 42,7% personen met handicap versus 77,4% personen zonder handicap (of verschil van 34,7 procentpunt)
- In 2015: 43,1% personen met handicap in 2015 versus 77% personen zonder handicap (of verschil van 33,9 procentpunt)

EAK 2007 tweede kwartaal:

Tabel 4: *Werkzaamheidsgraad (%) van mensen met hinder in dagelijkse bezigheden (20-64 jr)*

Bron: FOD Economie – AD Statistiek en Economische Informatie - EAK 2007 (Vlaams Gewest). Bewerking: Departement WSE

Hinder	2007
	2e kwartaal
totaal hinder	42.7
zonder hinder	77.4
<i>verschil zonder – met</i>	34.7 ppt

EAK 2015:

Tabel 5: Werkzaamheidsgraad (%) van mensen met hinder in dagelijkse bezigheden (20-64 jr)

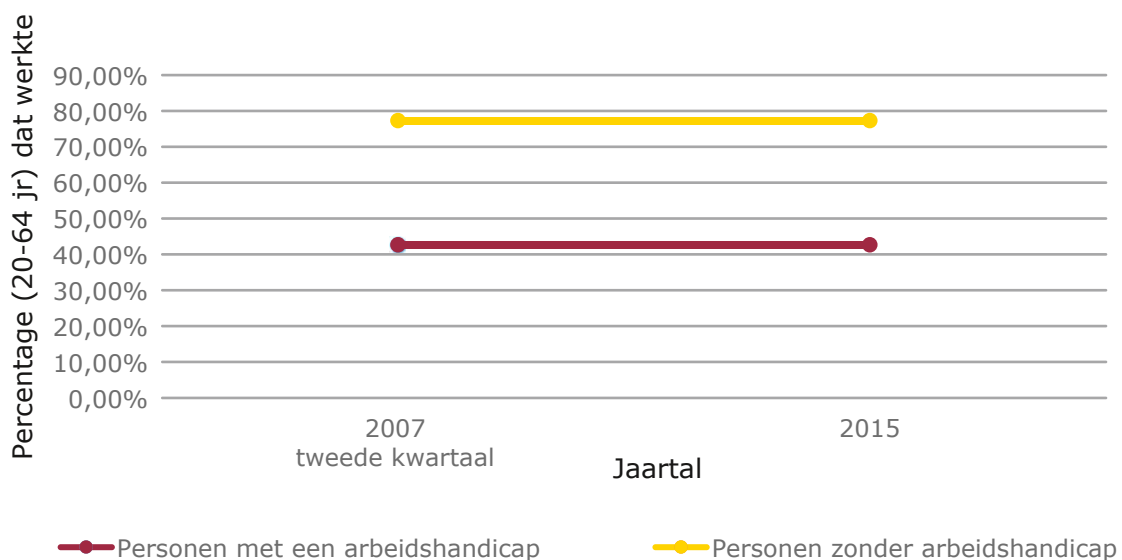
Bron: FOD Economie – AD Statistiek en Economische Informatie - EAK 2007 en 2009-2015 (Vlaams Gewest).

Bewerking: Departement WSE

Hinder	2015
	hele jaar
totaal hinder	43,1
zonder hinder	77
verschil zonder – met	33,9 ppt

In beeld:

Grafiek 3: Structurele kloof in de werkzaamheidsgraad tussen personen met en zonder arbeidshandicap

Vaststellingen:

Het verschil in de werkzaamheidsgraad tussen personen met en zonder arbeidshandicap is nagenoeg even groot als tien jaar geleden: 34,7 procentpunten in 2007 versus 33,9 procentpunten in 2015.

De kloof in de tewerkstelling tussen personen met en zonder arbeidshandicap blijft bestaan en blijft even groot.

Personen die erge hinder ervaren in hun dagelijkse bezigheden zijn veel minder vaak aan het werk dan wie in zekere mate hinder ervaart.

De cijfers over de werkzaamheidsgraad bevat ook een deel tewerkstelling in beschutte werkplaatsen.

We kunnen het inclusiegehalte van de werkzaamheidsgraad enkel inschatten aan de hand van gegevens over het aantal werknemers van beschutte werkplaatsen.

Volgens onze schatting was in 2013 ongeveer 7% van de actieve personen met een handicap aan de slag in een beschutte werkplaats.⁴

Er zijn geen cijfers over het aantal werknemers van beschutte werkplaatsen bekend van 2014 en 2015.

FOCUS: Bijkomende gegevens over de werkzaamheid

Om een beter beeld te krijgen van de evenredige participatie op vlak van werk, is het relevant om iets dieper in de realiteit achter de werkzaamheidsgraad te duiken. We merken belangrijke verschillen op vlak van

- a) geslacht
- b) voltijds / deeltijds werken
- c) beroepsstatuut
- d) beroepsgroep ⁵

a) Geslacht

Tabel 6: Werkzaamheidsgraad (20-64 jaar) naar geslacht en het al dan niet hebben van een functiebeperking in het Vlaams Gewest, 2015
(Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK
(Bewerking Steunpunt Werk)⁵

	met functiebeperking	zonder functiebeperking	totale populatie
totaal	43,1	77,0	71,9
mannen	45,0	80,8	75,6
vrouwen	41,4	73,2	68,2

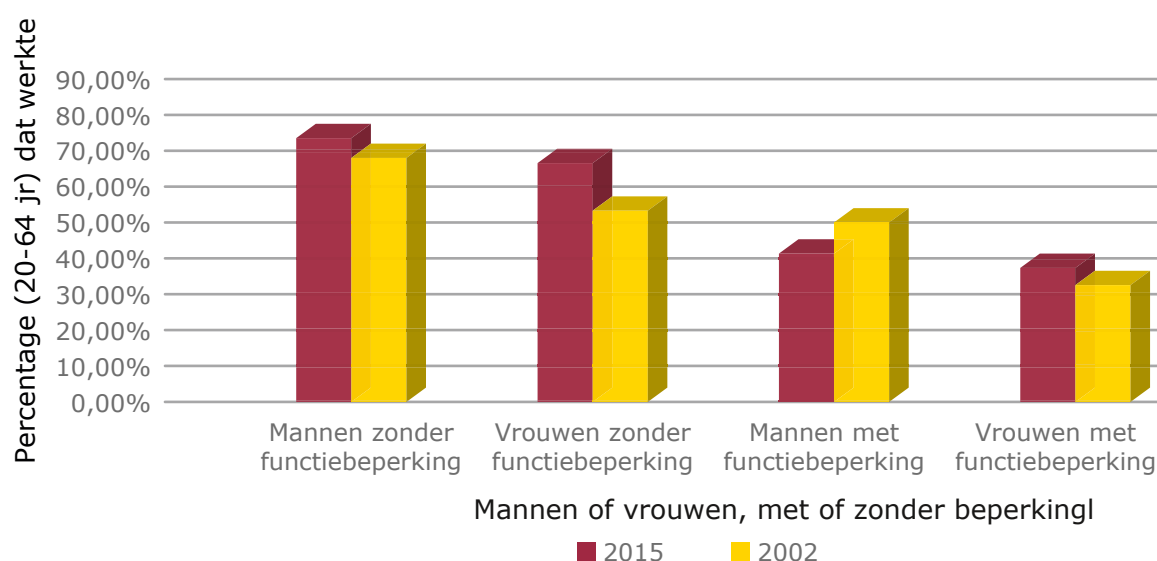
4 Schatting op basis van http://www.werk.be/sites/default/files/rapporten/handicaparbeid_defenstat_update_maart2015_bis_deel1.pdf en http://www.werk.be/sites/default/files/cijfers/Beleid_in_cijfers/Sociale_Economie/2014_bw.pdf

5 Opmerking: Een 23 000 tal respondenten gaven geen antwoord op de vraag (Q103) naar hinder (niet verplicht in te vullen)

In de Inclusiespiegel 2006 gaven we in een grafiek de verschillen weer tussen mannen en vrouwen, op basis van cijfers van EAK 2002. Een vergelijking met de cijfers van EAK 2015 laat een aantal opvallende evoluties zien: de werkzaamheidsgraad van mannen met een functiebeperking is er op achteruitgegaan, terwijl die van vrouwen met een functiebeperking erop vooruitgegaan is. Mogelijk heeft dit te maken met de teloorgang van bepaalde beroepen: een verschuiving van de secundaire naar de tertiaire sector.

In beeld:

Grafiek 4: *Werkzaamheid naar geslacht en het al dan niet hebben van een functiebeperking*

b) Voltijds / deeltijds werken:

Personen met een arbeidshandicap werken bovendien veel minder voltijds 59,8% en meer deeltijds (40,2%) dan personen zonder arbeidshandicap (respectievelijk 76,7% en 23,3%).⁶

Tabel 7: Type arbeid (20-64 jaar) en het al dan niet hebben van een functiebeperking in het Vlaams Gewest, 2015⁶
(Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK
(Bewerking Steunpunt Werk))

	met functiebeperking			zonder functiebeperking	totale bevolking
	zwaar	licht	totaal		
totaal	74 000	168 000	242 000	2 485 000	2 738 000
voltijds	55,6	61,7	59,8	76,7	75,2
deeltijds	44,4	38,3	40,2	23,3	24,8
totaal*	67 000	149 000	216 000	2 109 000	2 333 000
vast*	92,6	92,8	92,8	92,8	92,8
tijdelijk*	7,4	7,2	7,2	7,2	7,2
* enkel bij loontrekkenden					

⁶ Opmerking: Een 23 000 tal respondenten gaven geen antwoord op de vraag (Q103) naar hinder (niet verplicht in te vullen)

c) Beroepsstatuut:

In de inclusiespiegel 2006 toonden we verschillen in statuten op basis van de EAK 2002. Personen met een handicap waren vaker aan het werk in arbeidersstatuut (39,6% versus 29,0%), minder als bediende (26,7% versus 33,6%) en minder als zelfstandige (9,8% versus 15,6%). Het aantal werknemers in de openbare sector verschilde niet zozeer (23,8% versus 21,8%). De gegevens uit de EAK 2015 vermelden grotendeels dezelfde verhoudingen of verscherpen die zelfs nog.⁷

Tabel 8: *Verdeling van werkenden (15-64 jaar) naar beroepsstatuut en het al dan niet hebben van een functiebeperking in het Vlaams Gewest, 2015⁷*
(Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK
(Bewerking Steunpunt Werk))

	met functiebeperking	zonder functiebeperking
totaal	242 000	2 506 000
arbeider (privésector)	39,8	26,4
bediende (privésector)	29,6	39,4
werknemer in de openbare sector	19,7	19,2
zelfstandige	10,9	15,1

⁷ Opmerking: Een 23 000 tal respondenten gaven geen antwoord op de vraag (Q103) naar hinder (niet verplicht in te vullen)

d) Beroepsgroep:

Bekijken we de beroepsgroepen in de EAK 2015 dan merken we een aantal grote verschillen op:

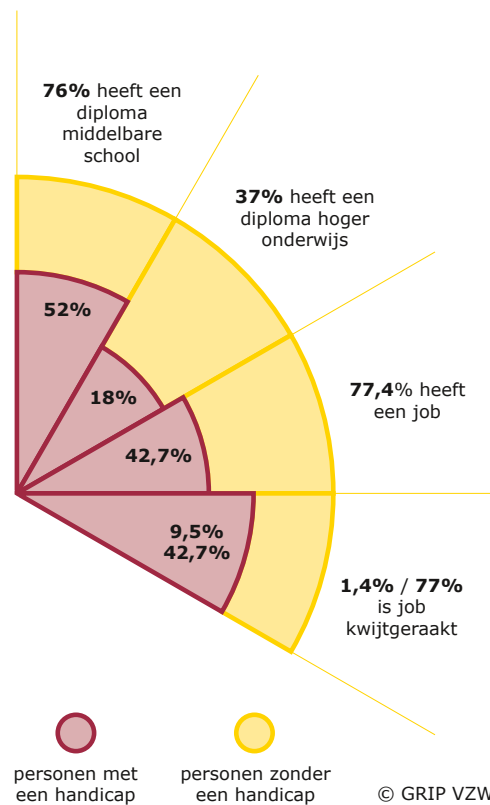
- Personen met een handicap vinden we minder terug als managers (4,4%, versus 8,4% personen zonder functiebeperking) en minder in intellectuele, wetenschappelijke en artistieke beroepen (15%, versus 23% personen zonder functiebeperking).
- Personen met een handicap vinden we veel meer terug in elementaire beroepen (19,1%, versus 9,7% personen zonder functiebeperking). Dat zijn beroepen die een lager onderwijsniveau vereisen.

Tabel 9: *Beroepsactieven (20-64 jaar) naar beroep (ISCO-08) en het al dan niet hebben van een functiebeperking in het Vlaams Gewest, 2015*
(Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK
(Bewerking Steunpunt Werk)⁸

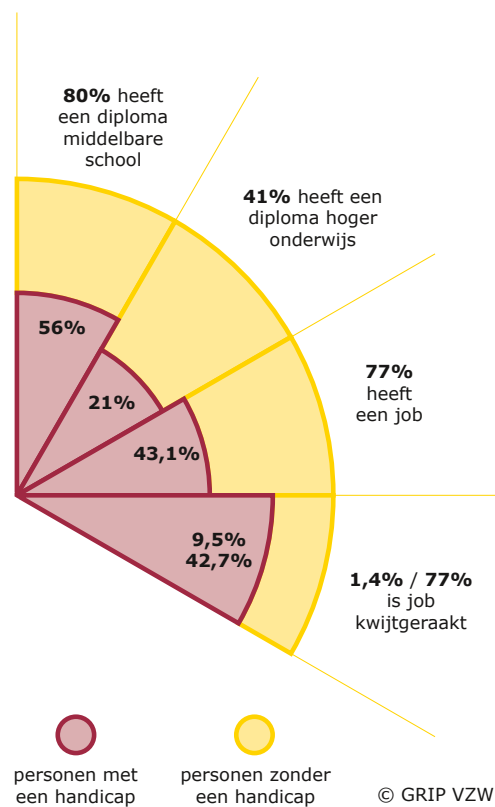
	met functiebeperking		totale bevolking
	ja	nee	
totaal	242 000	2 485 000	2 738 000
beroepen bij de strijdkrachten	nb	0,6	0,5
managers	4,4	8,4	8,1
intellectuele, wetenschappelijke en artistieke beroepen	15,0	23,0	22,2
technici en verwante beroepen	12,4	15,3	15,0
administratief personeel	9,4	11,2	11,1
dienstverlenend personeel en verkopers	15,5	12,3	12,6
geschoolde landbouwers, bosbouwers en vissers	nb	1,2	1,1
ambachtslieden	14,5	11,3	11,6
bedieners van machines en installaties, assembleurs	8,4	7,0	7,2
elementaire beroepen	19,1	9,7	10,6
* nb wijst op een niet betrouwbaar gegeven			

⁸ Opmerking: Een 23 000 tal respondenten gaven geen antwoord op de vraag (Q103) naar hinder (niet verplicht in te vullen)

Eerste meting

Tweede meting

Indicator: Stabiliteit van tewerkstelling

In de Inclusiespiegel 2006 zochten we naar een goede indicator die ons iets kon leren over de duurzaamheid van tewerkstelling van personen met een handicap. Er waren echter geen vragen in de enquêtering zoals bijvoorbeeld 'langer dan een jaar een job hebben'.

We besloten te kijken naar het soort arbeidscontract (bv. vast contract, uitzendarbeid, bepaalde duur). De verschillen waren niet groot. Tabel 7 laat zien dat ook in 2015 personen met een handicap en zonder handicap opvallend gelijk scoren op het vlak van vast dan wel tijdelijk werk.

Voor deze nieuwe inclusiespiegel viel ons bij het bekijken van de werkzaamheidsgraden van de laatste negen jaar evenwel meteen de enorme fluctuatie op bij personen met een arbeidshandicap.

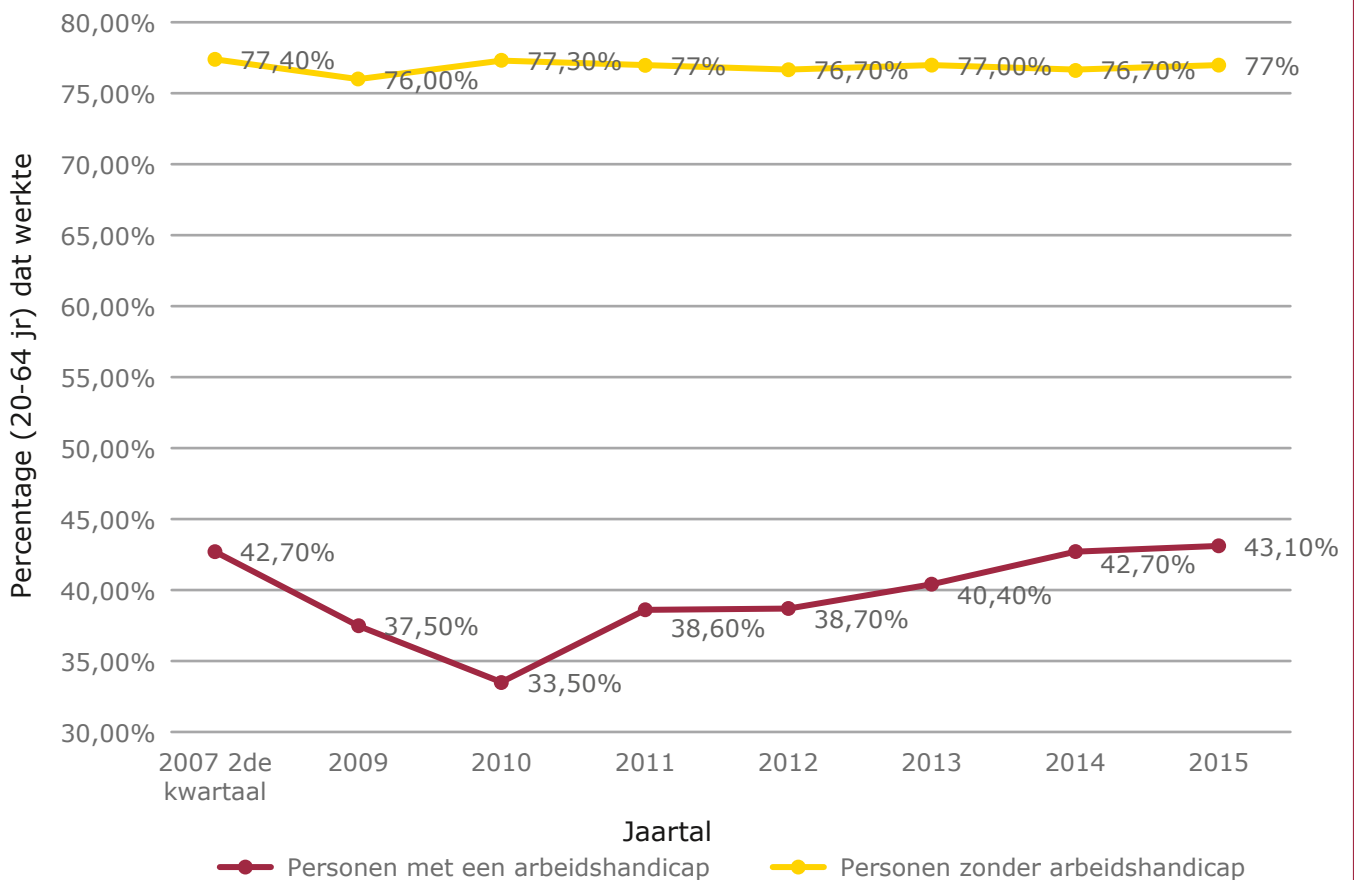
Tabel 10: Werkzaamheidsgraden (%) van mensen met hinder in dagelijkse bezigheden (20-64 jr)

Bron: FOD Economie – AD Statistiek en Economische Informatie - EAK 2007 en 2009-2015 (Vlaams Gewest). Bewerking: Departement WSE

Hinder	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	2e kwartaal	hele jaar	hele jaar	hele jaar	hele jaar	hele jaar	hele jaar	hele jaar
<i>in erge mate</i>	25.3	22.4	18.2	21.9	21.1	23.8	27	25,6
<i>in zekere mate</i>	57.2	55.3	53.8	55.9	58.2	58.4	58,9	61,9
totaal hinder	42.7	37.5	33.5	38.6	38.7	40.4	42,7	43,1
zonder hinder	77.4	76.0	77.3	77.0	76.7	77.0	76,7	77
<i>verschil zonder - met</i>	34.7 ppt	38.5 ppt	43.8 ppt	38.4 ppt	38 ppt	36.6 ppt	34,0 ppt	33,9 ppt

In beeld:

Grafiek 5: Evolutie werkzaamheidsgraden personen met en zonder arbeidshandicap

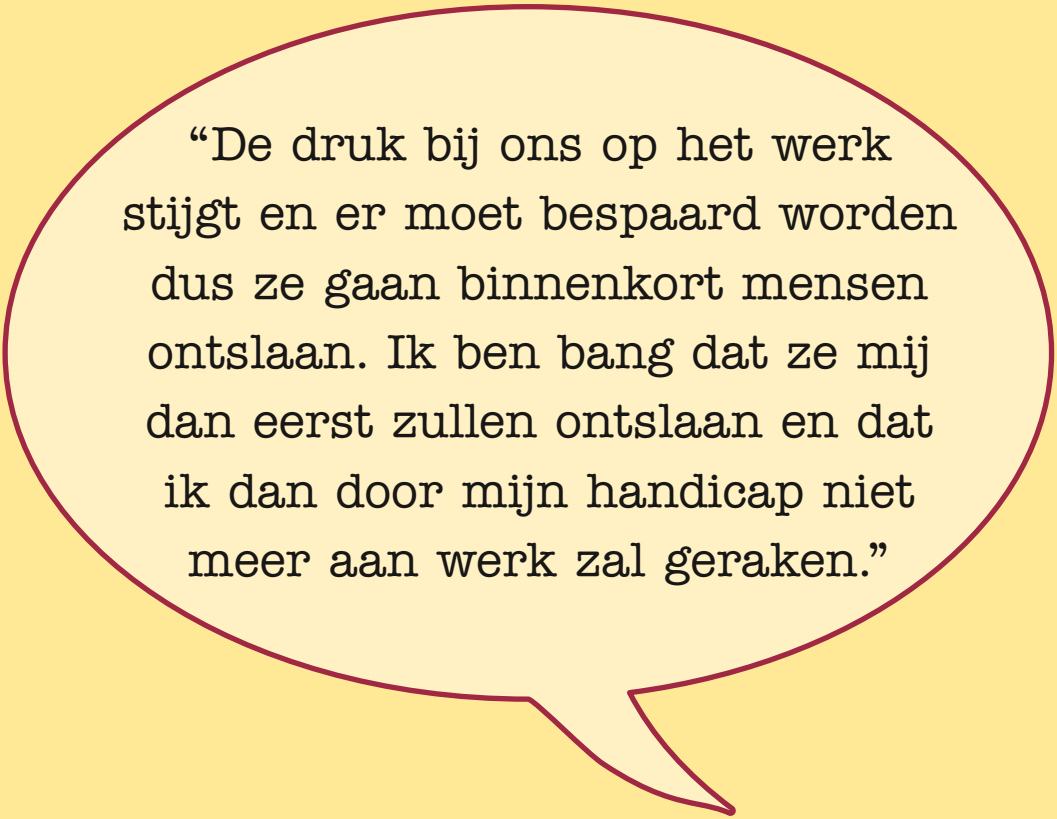

Vaststellingen:

De **werkzaamheidsgraad** van personen met een handicap heeft een duik genomen in de periode van de economische crisis (van 42,7% tweede kwartaal 2007 tot 33,5% in 2010) en heeft zich daarna weer 'hersteld'. Ze zit nu weer op hetzelfde niveau als ervoor (43,1% in 2015).

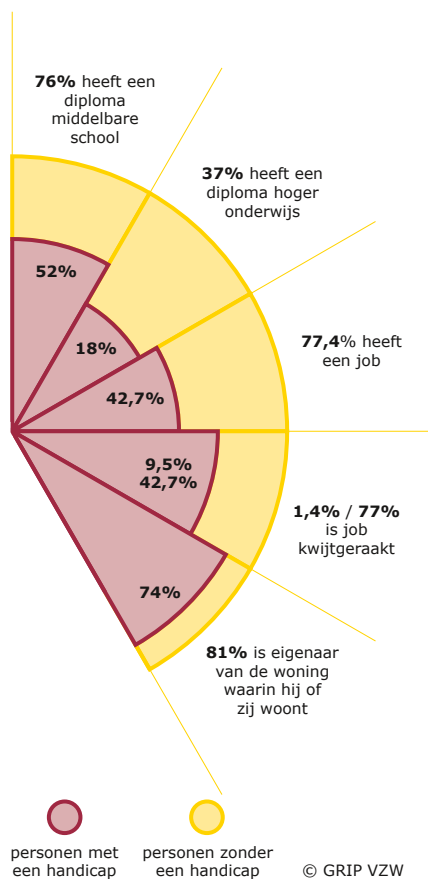
Bij personen zonder beperkingen bleef dit stabiel (77,4% tweede kwartaal 2007, 77,3% in 2010 en 77% in 2015).

In het slechtste jaar 2010 was de kloof maar liefst 43,8 procentpunten. Die fluctuatie toont aan dat de tewerkstelling van personen met een arbeidshandicap heel kwetsbaar is. Zijn ze bij de eersten die worden ontslagen als de werkgever het moeilijker krijgt? Of de laatsten om (opnieuw) in dienst genomen te worden?

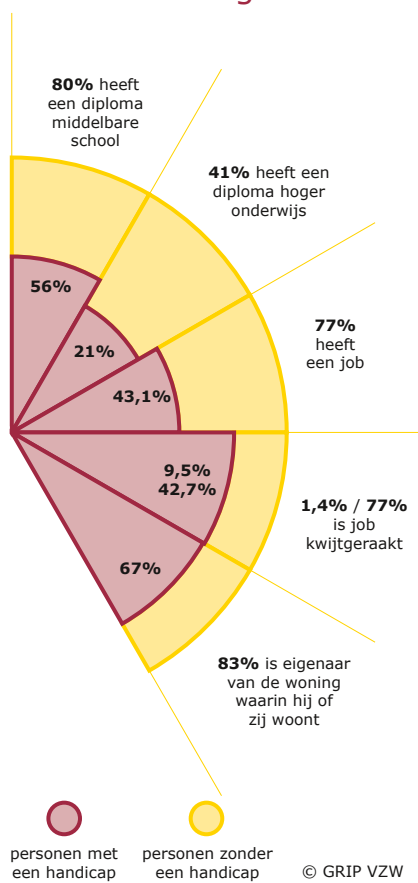

“De druk bij ons op het werk stijgt en er moet bespaard worden dus ze gaan binnenkort mensen ontslaan. Ik ben bang dat ze mij dan eerst zullen ontslaan en dat ik dan door mijn handicap niet meer aan werk zal geraken.”

Eerste meting

Tweede meting

2.3 Positie op vlak van wonen

Wonen is naast arbeid, onderwijs en de economische situatie een prioritair sleuteldomein van inclusie. Ze bepalen samen voor een groot deel de sociale positie van mensen.

Indicator: Aantal mensen die eigenaar zijn van de woning waarin ze wonen

Eigenaar zijn van een woning blijkt de kans om in de kansarmoede terecht te komen behoorlijk te verkleinen. Tien jaar geleden publiceerde GRIP als eerste cijfers over hoeveel personen met een handicap eigenaar zijn van de woning waarin ze wonen. Personen met een handicap bleken in mindere mate eigenaar te zijn. We waren erg benieuwd of het verschil met personen zonder handicap ondertussen is dichtgegroeid dan wel vergroot.

- In 2006: 74% personen met handicap versus 81% personen zonder handicap (of verschil van 7 procentpunt)
- In 2014: 67% personen met handicap versus 83% personen zonder handicap (of verschil van 16 procentpunt)

(Bron: EU-SILC 2006 en EU-SILC 2014, Algemene Directie Statistiek, SVR)

Tabel 11: Eigenaarschap van de woning waarin men woont in 2006
SILC 2006:

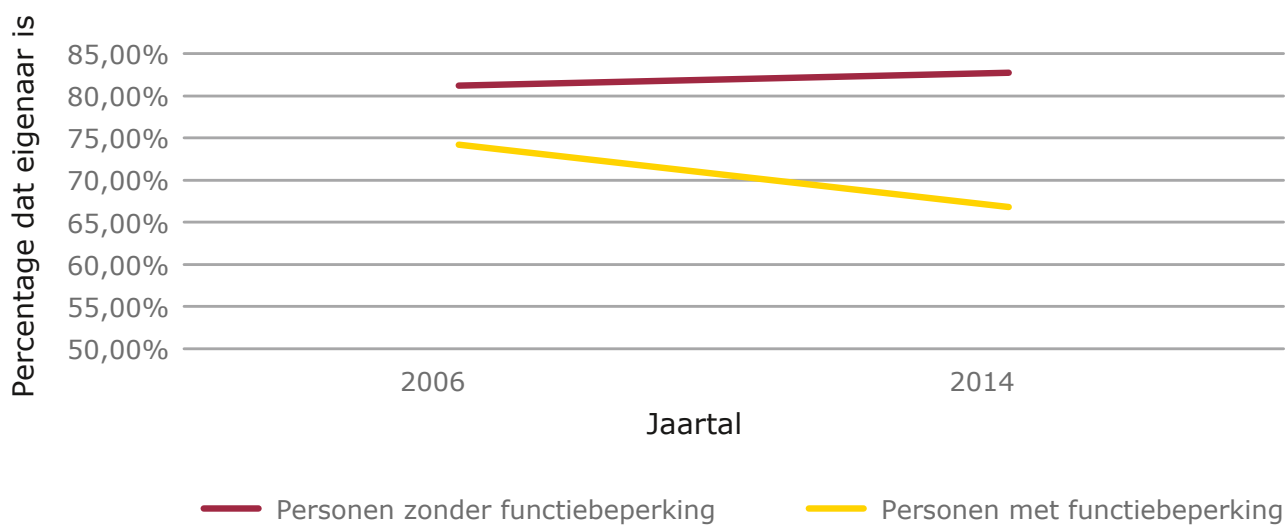
			bewonerstitel van het huishouden		totaal
			eigenaar	huurder	
functiebeperking	nee	aantal	2978849	691478	3670327
		%	81,2	18,8	100,0
	ja	aantal	803321	279231	1082552
		%	74,2	25,8	100,0
	totaal	aantal	3782170	970709	4752879
		%	79,6	20,4	100,0

Tabel 12: *Eigenaarschap van de woning waarin men woont in 2014*
SILC 2014:

			bewonerstittel van het huishouden		totaal
			eigenaar	huurder	
functiebeperking	nee	aantal	3255986	681041	3937027
		%	82,7	17,3	100,0
	ja	aantal	757599	376877	1134476
		%	66,8	33,2	100,0
	totaal	aantal	4013585	1057918	5071503
		%	79,1	20,9	100,0

In beeld:

Grafiek 6: *Aantal eigenaars van de woning waarin men woont*

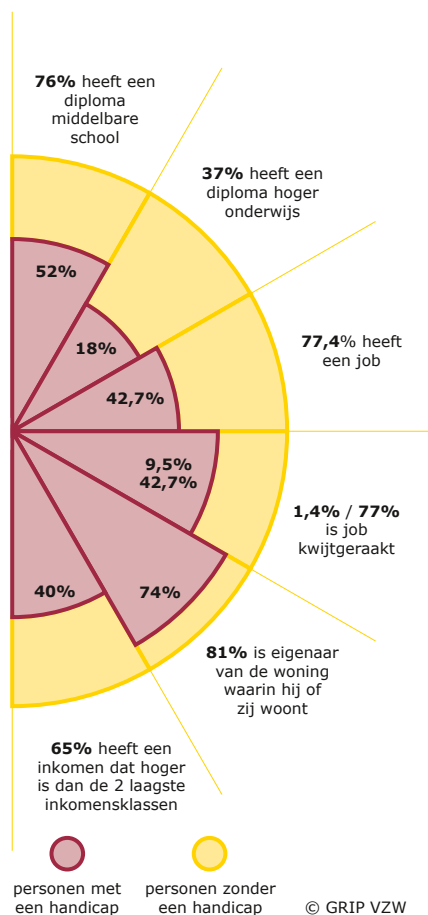
Vaststellingen:

Jammer genoeg is het beeld dat naar voren komt niet rooskleurig:

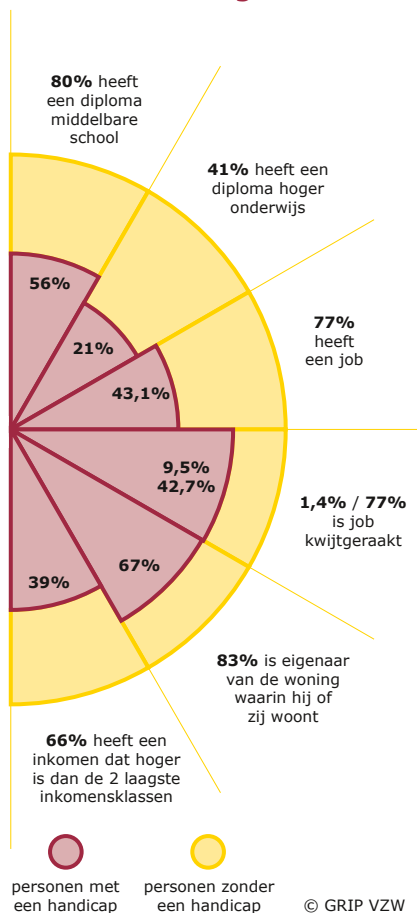
- Het aantal eigenaars van de woning waarin men woont, is nog gedaald bij personen met een handicap van 74% in 2006 naar 67% in 2014 (SILC): een daling dus van 7 procentpunten.
- Bij personen zonder handicap daarentegen was er een lichte stijging: van 81% naar 83% dus 2 procentpunten meer eigenaars van de woning waarin men woont.
- Het verschil tussen personen met en zonder handicap is verdubbeld in 8 jaar tijd: van 7 procentpunt in 2006 naar 16 procentpunt in 2014.
- 1 op 3 personen met een handicap huurt de woning waarin hij of zij woont.

Het verband tussen het stijgende aantal huurders, het lage inkomen en het hoge aantal mensen dat moeilijk financieel rondkomt, vraagt om snelle en verscherpte aandacht vanuit het beleid.

Eerste meting

Tweede meting

2.4 Inkomenspositie

Gaat de achtergestelde positie van personen met een beperking op vlak van werk en onderwijs samen met een slechtere economische situatie? Om dit na te gaan onderzoeken we het beschikbaar huishoudinkomen, het armoederisico op basis van inkomen en de mate waarin men moeilijk rondkomt.

Indicator: beschikbaar huishoudinkomen⁹

(Bron: EU-SILC 2006 en EU-SILC 2014, Algemene Directie Statistiek, SVR)

Met de SILC maakt men een verdeling in vijf inkomensklassen, gerangschikt van een zeer laag inkomen (laagste inkomensklasse / kwintiel) naar een zeer hoog inkomen (hoogste inkomensklasse /kwintiel). In de Inclusiespiegel Vlaanderen 2006 stelden we vast dat de meeste personen met een handicap zich in de twee laagste inkomensklassen bevinden. We kijken nu of er evolutie is.

Aantal mensen in twee laagste inkomensklassen:

- In 2006: 60% personen met handicap versus 35% personen zonder handicap (of verschil van 25 procentpunt)
- In 2014: 61% personen met handicap versus 34% personen zonder handicap (of verschil van 27 procentpunt)

Tabel 13: Verdeling over de inkomensklassen in 2006
SILC 2006:

			inkomenskwintiel					totaal
			laagste kwintiel	2,00	3,00	4,00	hoogste kwintiel	
functie-beperking	nee	aantal	595722	671229	736251	783590	875422	3662214
		%	16,3	18,3	20,1	21,4	23,9	100,0
	ja	aantal	374826	276779	186059	135780	109108	1082552
		%	34,6	25,6	17,2	12,5	10,1	100,0
	totaal	aantal	970548	948008	922310	919370	984530	4744766
		%	20,5	20,0	19,4	19,4	20,7	100,0

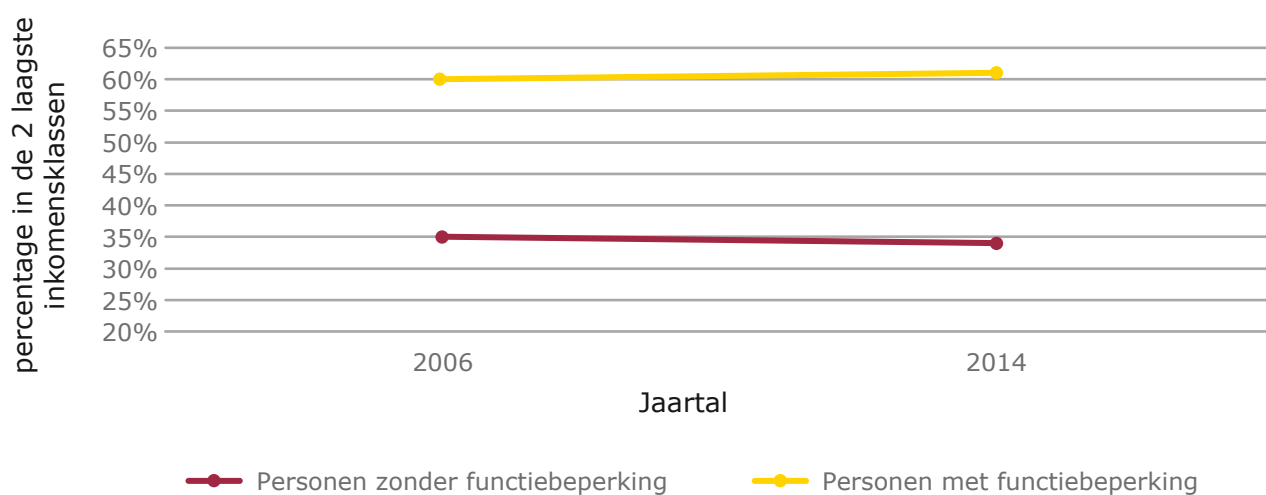
⁹ Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende persoon van 14 jaar en ouder in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Tabel 14: Verdeling over de inkomensklassen in 2014
SILC 2014:

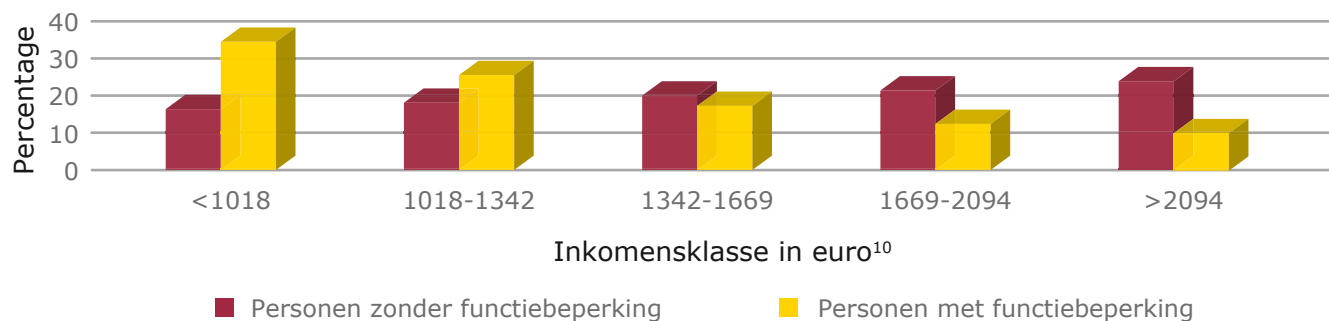
			inkomenskwintiel					
			laagste kwintiel	2,00	3,00	4,00	hoogste kwintiel	totaal
functie- beperking	nee	aantal	600894	741479	791790	859443	944385	3937991
		%	15,3	18,8	20,1	21,8	24,0	100,0
	ja	aantal	408107	285576	185970	139108	115716	1134477
		%	36,0	25,2	16,4	12,3	10,2	100,0
	totaal	aantal	1009001	1027055	977760	998551	1060101	5072468
		%	19,9	20,2	19,3	19,7	20,9	100,0

In beeld:

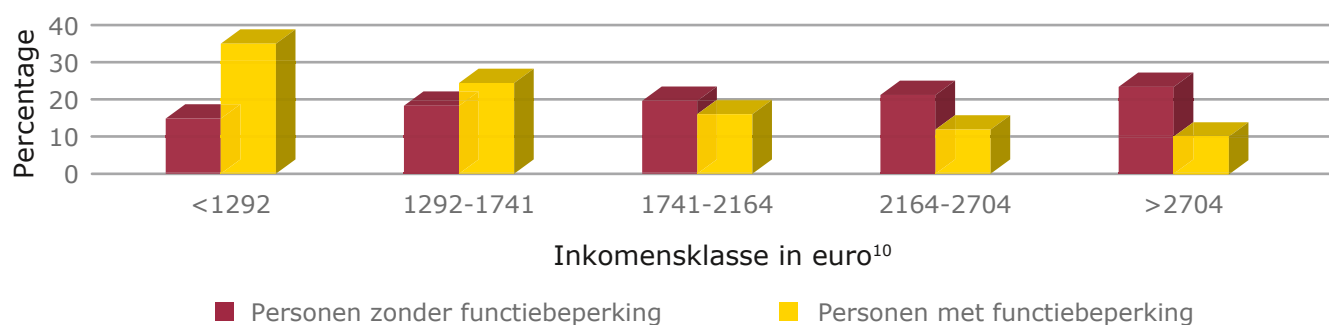
Grafiek 7: Aantal personen in de 2 laagste inkomensklassen

Grafiek 8: Beschikbaar huishoudinkomen per persoon (netto) in 2006

Grafiek 9: Beschikbaar huishoudinkomen per persoon (netto) in 2014

¹⁰ De grenswaarden van de kwintielen voor het beschikbaar huishoudinkomen in grafiek 8 en 9 zijn bepaald op basis van het totale jaarinkomen.

Vaststellingen:

Personen met een handicap hebben over het algemeen een veel lager beschikbaar huishoudinkomen dan personen zonder handicap. 61% zit in de **twee laagste inkomensklassen** tegenover 34% personen zonder handicap. In 2006 was dat respectievelijk 60% en 35%.

De kloof tussen personen met en zonder handicap was en is dus enorm: in 2006 was die kloof 25 procentpunten en in 2014 zelfs 27 procentpunten. Ook in de derde, vierde en hoogste inkomensklasse is dezelfde kloof te zien.

Personen met een handicap blijven dus een enorme achtergestelde positie hebben op vlak van inkomenspositie.

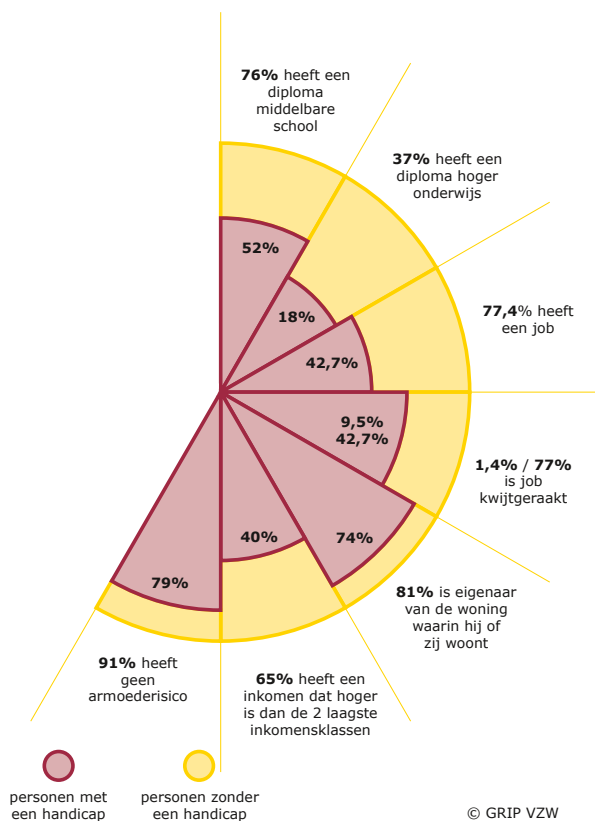
Is er een verband met het laag aantal personen met een arbeidshandicap dat aan het werk is én het feit dat wie werkt bovendien veel vaker deeltijds werkt (zie hoger, indicator werkzaamheidsgraad)? Hoe groot is het aandeel van personen met een handicap die leven van een inkomensvervangende tegemoetkoming (onder de Europese armoedegrens)?

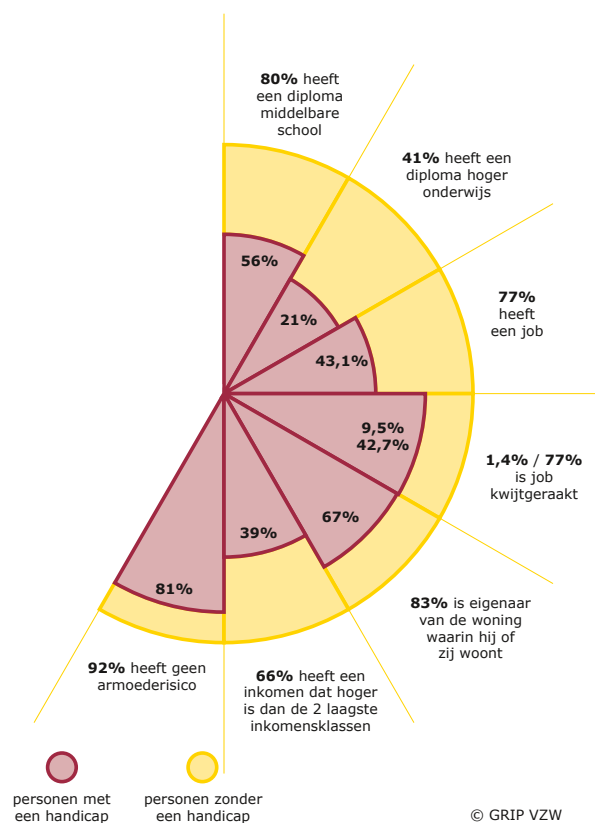
“Sparen voor later? Onmogelijk.

Ik geraak nu al niet rond
want veel hulpmiddelen en
ondersteuning moet ik uit eigen
zak betalen. En die huurprijs
moet ik ook elke maand op tafel
leggen. Meer uren gaan werken
zit er voor mij niet in. Dat kost
gewoon te veel energie.”

Eerste meting

Tweede meting

Indicator: Armoederisico

Het armoederisico op basis van inkomen noemt men ook wel de 'monetaire armoede'. De maatstaf die wordt gehanteerd is de grens van 60% van het mediaan beschikbaar inkomen op individueel niveau. Hierbij wordt geen rekening gehouden met een woning in eigendom. Personen met een inkomen dat zich beneden deze inkomensgrens situeert, worden geconfronteerd met een armoederisico.¹¹ (Bron: EU-SILC 2006 en EU-SILC 2014, Algemene Directie Statistiek, SVR)

Tabel 15: Armoederisico op basis van inkomen in 2006
SILC 2006:

			armoederisico		totaal
			huishoudinkomen boven de armoededrempel	huishoudinkomen onder de armoededrempel	
functiebeperking	nee	aantal	3341490	328837	3670327
		%	91,0	9,0	100,0
	ja	aantal	855171	227380	1082551
		%	79,0	21,0	100,0
	totaal	aantal	4196661	556217	4752878
		%	88,3	11,7	100,0

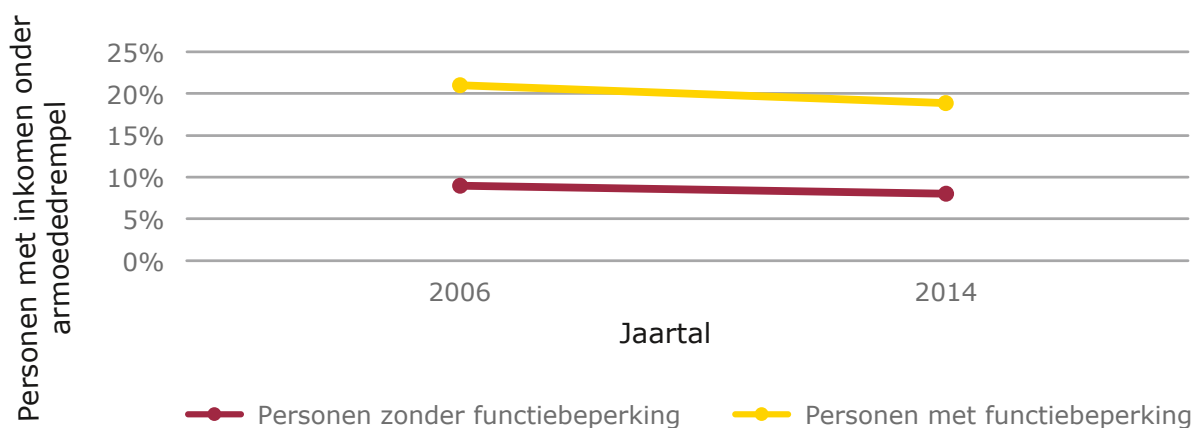
Tabel 16: Armoederisico op basis van inkomen in 2014
SILC 2014:

			armoederisico		totaal
			huishoudinkomen boven de armoededrempel	huishoudinkomen onder de armoededrempel	
functiebeperking	nee	aantal	3623068	314923	3937991
		%	92,0	8,0	100,0
	ja	aantal	920610	213866	1134476
		%	81,1	18,9	100,0
	totaal	aantal	4543678	528789	5072467
		%	89,6	10,4	100,0

¹¹ http://www.armoedebestrijding.be/cijfers_aantal_armen.htm

In beeld:

Grafiek 10: Personen met inkomen onder de armoededrempel

Vaststellingen:

Er is nog steeds een grote kloof tussen personen met en zonder functiebeperking op het vlak van armoederisico. Bij personen zonder functiebeperking heeft in 2014 8% een inkomen onder de armoededrempel.

Bij personen met een functiebeperking is dat meer dan het dubbele, namelijk 19%. De kloof tussen beide is 11 procentpunten.

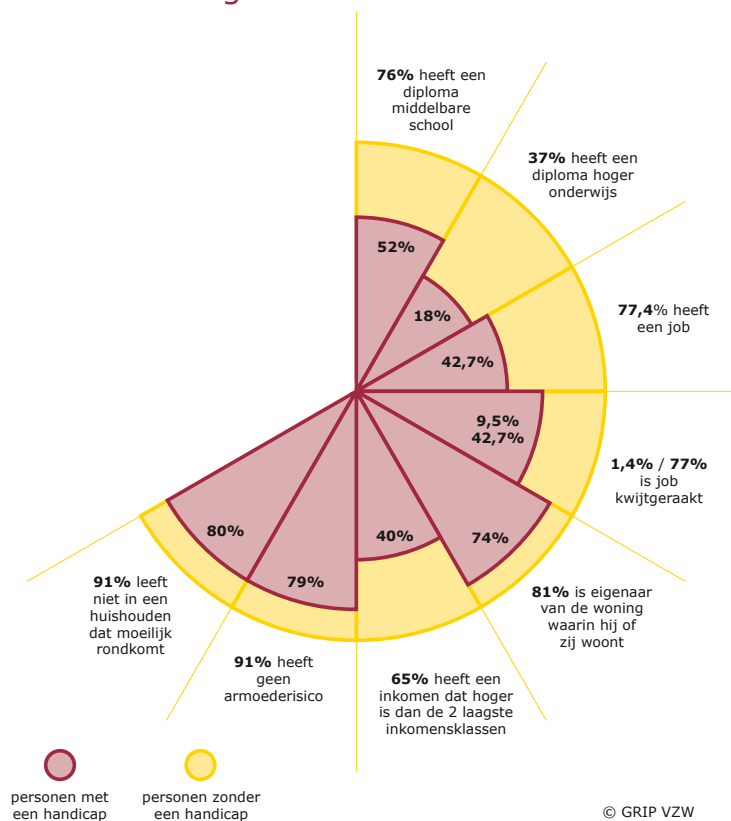
Is de toestand verbeterd of verslechterd? Daarvoor vergelijken we met een meting van 8 jaar daarvoor. Toen tekenden we voor personen zonder functiebeperking een armoederisico op van 9% en voor personen met een functiebeperking een armoederisico van 21%. Ook toen meer dan het dubbele dus.

De kloof was 12 procentpunten.

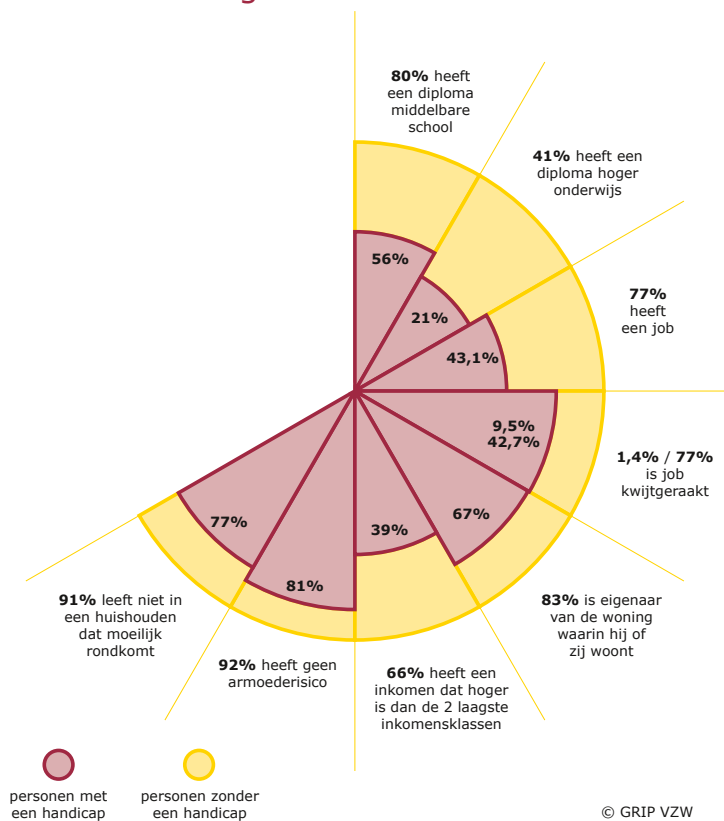
In procenten is het armoederisico van personen met een functiebeperking dus licht gedaald (met name 2%, dat wil zeggen van 21% naar 19%). Toch heeft nog nagenoeg 1 op 5 personen met een functiebeperking een inkomen onder de armoededrempel.

Het verschil met mensen zonder functiebeperkingen is in absolute procentpunten 1% verkleind. De verhouding blijft wel dat meer dan dubbel zoveel mensen met een functiebeperking zich bevinden in een armoederisico. Dat was 8 jaar geleden precies zo. De structurele maatschappelijke achterstelling is volgens ons bijgevolg dus niet veranderd. Het zou nog beter zijn om ook de cijferwaarden voor de tussenjaren erbij te kunnen bekijken.

Eerste meting

Tweede meting

Indicator: Moeilijk financieel rondkomen

Het armoederisico op basis van inkomen is wat men noemt een 'objectieve indicator' voor armoede. Dit zegt iets over de hoogte van je inkomen op basis van vastgelegde grenzen. Aanvullend is het belangrijk om te peilen in welke mate het inkomen voldoet aan de noden die de mensen ervaren. Wanneer het inkomen naar de eigen beleving niet voldoende is, spreekt men van 'subjectieve armoede'. Cijfers over de subjectieve armoede zijn gebaseerd op de eigen inschatting van de respondenten betreffende de mate waarin ze rondkomen op het ogenblik van het interview.¹²

(Bron: EU-SILC editie 2006 en editie 2014)

Aantal mensen dat leeft in huishouden dat moeilijk rondkomt:

- In 2006: 20% mensen met handicap versus 9% mensen zonder handicap (verschil van 11 procentpunt)
- In 2014: 23% mensen met handicap versus 9% mensen zonder handicap (verschil van 14 procentpunt)

Tabel 17: Aantal mensen dat leeft in huishouden dat moeilijk rondkomt in 2006
SILC 2006:

			Leeft in een huishouden dat aangeeft moeilijk rond te komen		totaal
			nee	ja	
Functiebeperking	nee	aantal	3356328	313999	3670327
		%	91,4	8,6	100,0
	ja	aantal	871191	211361	1082552
		%	80,5	19,5	100,0
	totaal	aantal	4227519	525360	4752879
		%	88,9	11,1	100,0

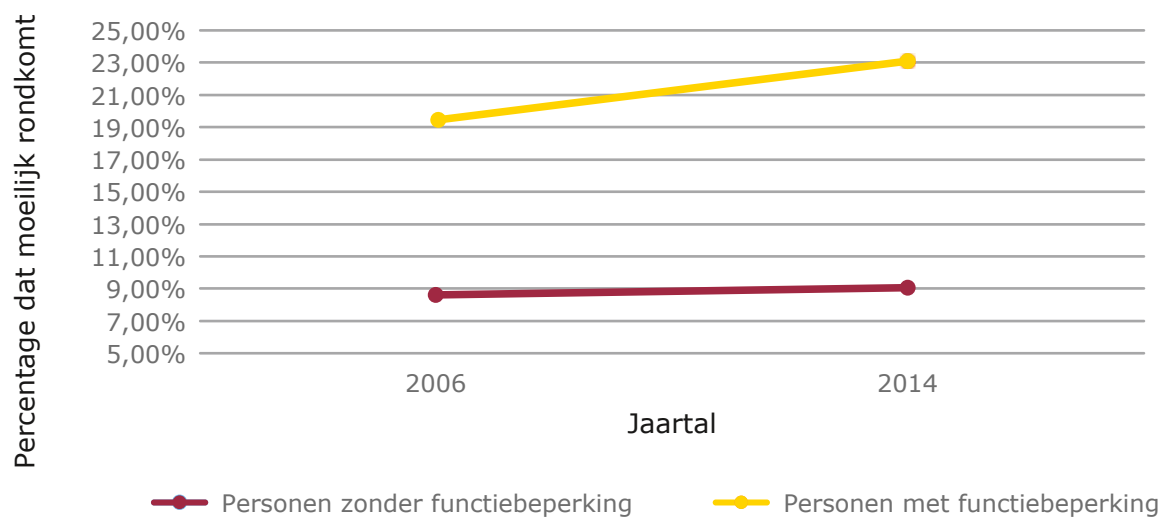
¹² http://www.armoedebestrijding.be/cijfers_aantal_armen.htm

Tabel 18: Aantal mensen dat leeft in huishouden dat moeilijk rondkomt in 2014
SILC 2014:

			Leeft in een huishouden dat aangeeft moeilijk rond te komen		totaal
			nee	ja	
Functiebeperking	nee	aantal	3580558	356469	3937027
		%	90,9	9,1	100,0
	ja	aantal	872812	261664	1134476
		%	76,9	23,1	100,0
	totaal	aantal	4453370	618133	5071503
		%	87,8	12,2	100,0

In beeld:

Grafiek 11: Aandeel personen in huishouden dat moeilijk rondkomt

Vaststellingen:

- 23% bij personen met een handicap, 9% bij personen zonder handicap (2014).
- Beide groepen zijn erop achteruitgegaan tegenover 2006, maar de groep personen met een handicap het meest. (In 2006 was dat 'nog maar' 20% bij personen met een handicap tegenover 9% bij personen zonder handicap).
- De kloof tussen mensen met en zonder handicap is er dus in die 8 jaar ook alleen maar groter op geworden. We menen te kunnen besluiten dat de financiële druk op personen met een handicap en hun gezin gestegen is.

Kader 2: Aandachtspunt voor onderzoek en monitoring:

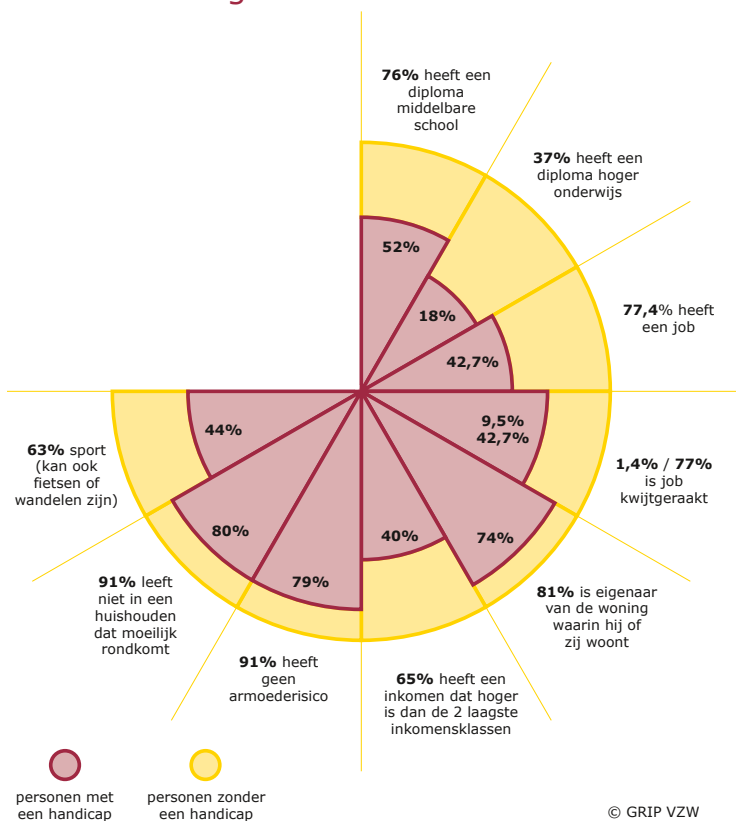
Van 2006 tot 2014 is het armoederisico bij personen met een handicap gedaald met 2% (van 21% naar 19%). Daarentegen is het percentage personen met een handicap dat moeilijk rondkomt gestegen in dezelfde jaren met 3% (van 20% tot 23%). Hoe kunnen we die twee resultaten met elkaar rijmen? Volledigheidshalve vermelden we dat het nog beter zou zijn om ook resultaten voor de tussenjaren te kunnen bekijken. Niettemin kunnen we aangeven dat dit opvallende verschil aansluit bij signalen die GRIP krijgt van ervaringsdeskundigen.

We weten uit talloze getuigenissen van personen met een handicap dat zij vaak structurele en hoog oplopende kosten ervaren die te maken hebben met hun handicap. Zij geven aan dat zij structureel uit hun inkomen voor woon- en leefkosten moeten putten om die kosten te kunnen betalen. Het gaat bijvoorbeeld over hulpmiddelen, aanpassingen en ondersteuning thuis en buitenshuis.

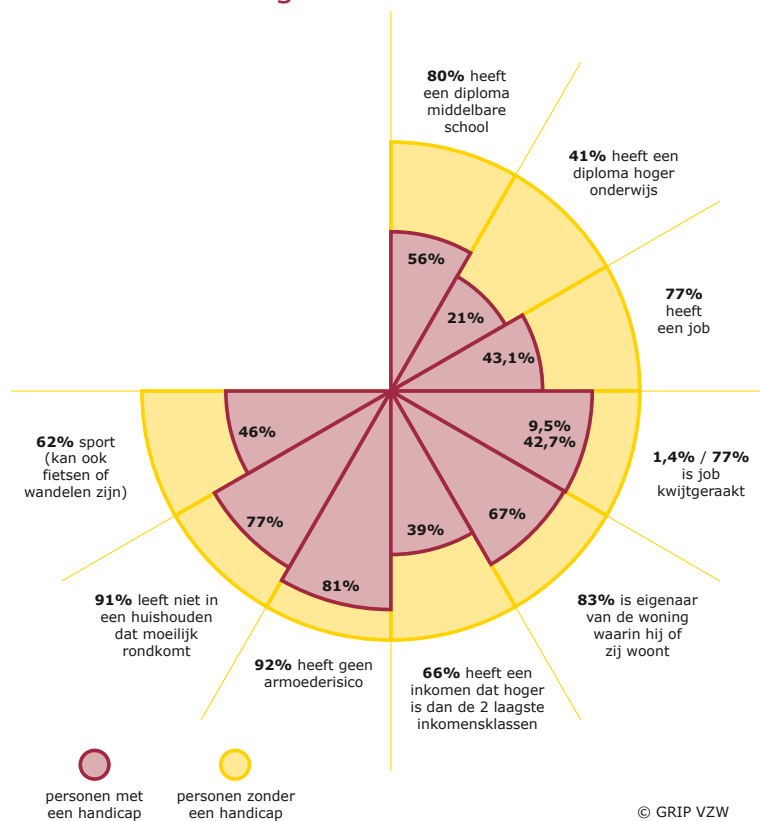
Er is een duidelijk verband met het beleid rond terugbetaling van bepaalde kosten: hulpmiddelen bijvoorbeeld worden niet altijd of maar voor een deel terugbetaald door instanties zoals RIZIV of VAPH. Ook moeten ze de kosten voor ondersteuning in het gezin en buitenshuis voor een deel of in het geheel zelf betalen. Sommige personen staan zeer lang op de wachtlijst voor een Persoonlijke AssistentieBudget (PAB) en moeten ondertussen de nodige assistentie zelf betalen. Bij anderen is er wel een PAB, maar blijkt dit te laag. Personen met een handicap en ouders die systematisch elk jaar duizenden euro's uit eigen zak moeten bijleggen, zijn geen uitzondering.

Zijn de kosten van personen met een handicap in sterkere mate gestegen dan hun inkomen? Voelen zij het verschil in levensduurte sterker omdat ze bijkomende behoeften hebben bijvoorbeeld op vlak van huisvesting en mobiliteit? Hier is beleidsaandacht maar ook onderzoek dringend nodig. Ons aanvoelen is dat de indicator armoederisico te weinig rekening houdt met deze kosten. Om de inkomenspositie van personen met een handicap goed te kunnen opvolgen lijkt het ons heel belangrijk dat dit preciezer wordt onderzocht.

Eerste meting

Tweede meting

2.5 Deelname aan sport

Indicator: Sportparticipatie

(Bronnen: gepoold databestand SCV-survey, 2004-2006, berekening SVR; gepoold databestand SCV-survey, 2013-2015, berekening SVR)

De SCV meet het aantal personen dat aangeeft aan sport te doen inclusief wandelen en fietsen.

Tabel 19: Aan sport doen (gemiddelde voor 2004-2006)
SCV 2004-2006:

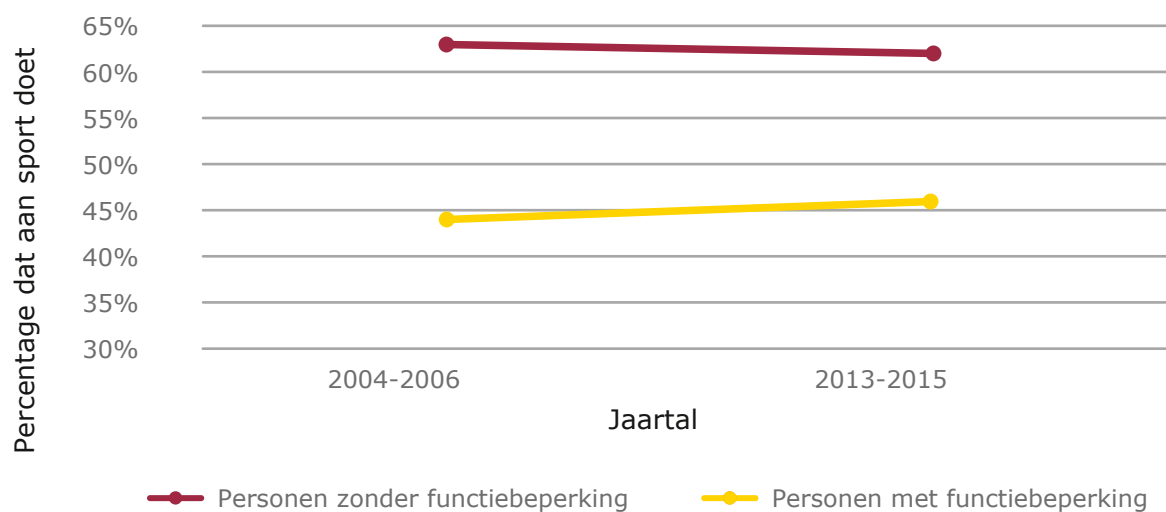
			Sportparticipatie*		totaal
			1) ja	2) nee	
functiebepierking	nee	%	63	37	100
	ja	%	44	56	100
	totaal	%	60	40	100
* Personen die aangeven aan sport te doen inclusief fietsen en wandelen.					

Tabel 20: Aan sport doen (gemiddelde voor 2013-2015)
SCV 2013-2015:

			Sportbeoefening*		totaal
			1) ja	2) nee	
functiebepierking	nee	%	62	38	100
	ja	%	46	54	100
	totaal	%	58	42	100
* Personen die aangeven aan sport te doen inclusief fietsen en wandelen.					

In beeld:

Grafiek 12: Personen die aan sport doen (inclusief wandelen of fietsen)

Vaststellingen:

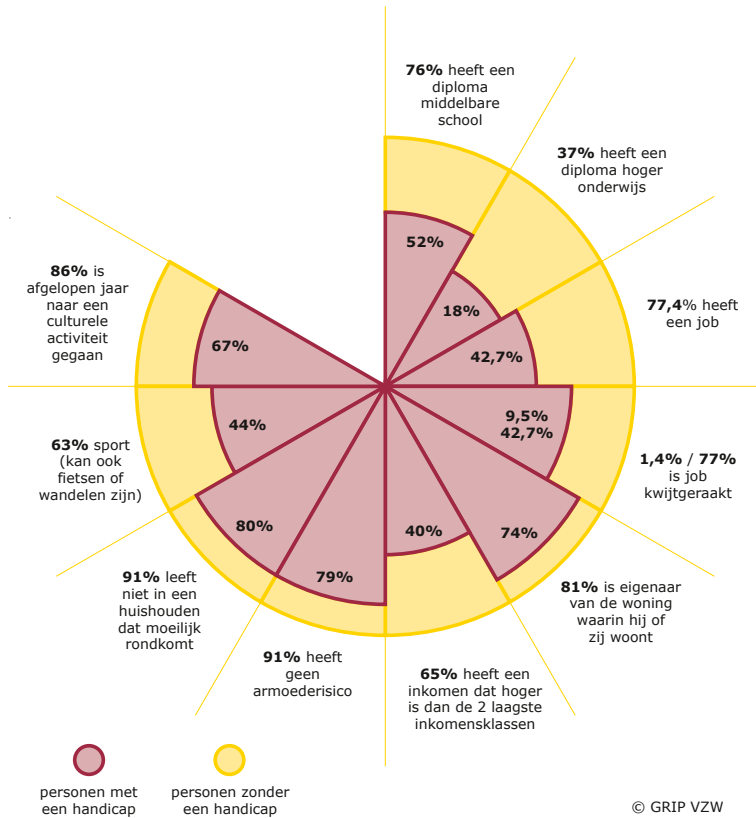
Er is nog steeds een kloof tussen personen met en zonder functiebeperking op het vlak van sportparticipatie. Bij personen met een functiebeperking geeft in de periode 2013-2015 46% aan dat ze sporten. Bij personen zonder een functiebeperking is dat 1/3de meer, namelijk 62%. Het verschil is 16 procentpunten.

Is de toestand verbeterd of verslechterd? Daarvoor vergelijken we met de periode 2004-2006, dus met metingen van 9 jaar eerder. Toen tekenden we voor personen met een functiebeperking een sportparticipatie op van 44% en voor personen zonder functiebeperking een sportparticipatie van 63%. De kloof was 19 procentpunten.

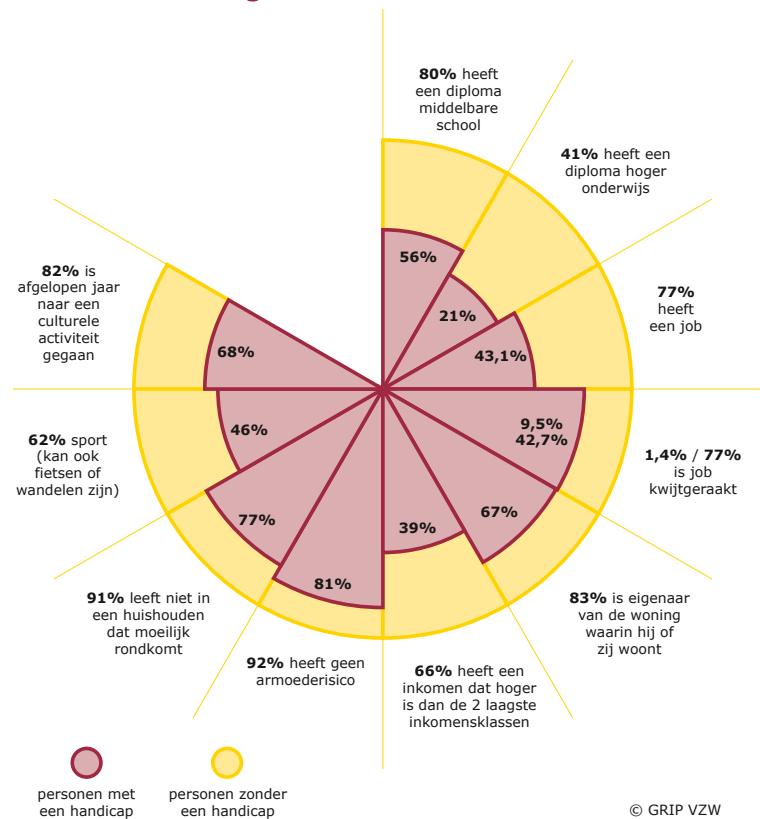
In procenten is de sportparticipatie van personen met een functiebeperking dus licht gestegen (met name 2%, dat wil zeggen van 44% naar 46%), terwijl die van mensen zonder een functiebeperking licht gedaald is (met name 1%, dat wil zeggen van 63 naar 62%). Het zijn verhoudingsgewijs maar minieme wijzigingen. De algemene conclusie is dat personen met een handicap nog altijd een pak minder sporten (1/3de minder), inclusief wandelen en fietsen.

Met de cijfers voor deze indicator weten we niets over het inclusiegehalte van deze sportbeoefening. Er is geen vraag in de SCV die peilt naar de mate waarin de deelname aan sport plaatsvindt in gewone sportgroepen dan wel in speciale sportgroepen voor personen met een handicap.

Eerste meting

Tweede meting

2.6 Deelname aan cultuur

Indicator: Afgelopen jaar hebben geparticipeerd aan cultuur

(Bronnen: gepoold databestand SCV-survey, 2004-2006, berekening SVR; gepoold databestand SCV-survey, 2013-2015, berekening SVR)

De SCV meet het aantal personen dat aangeeft al dan niet te hebben geparticipeerd aan cultuur het afgelopen jaar.

Tabel 21: Aan een culturele activiteit hebben deelgenomen
(gemiddelde voor 2004-2006)
SCV 2004-2006:

			Geparticipeerd aan cultuur afgelopen jaar*		totaal
			nee	ja	
functiebeperking	nee	%	14	86	100
	ja	%	33	67	100
	totaal	%	18	82	100

* Minstens 1 keer deelname in afgelopen jaar aan 1 cultuuractiviteit (muziekconcert, een dans- of balletvoorstelling, een theater- of operavoortelling, museumbezoek, bibliotheekbezoek, bioscoopbezoek).

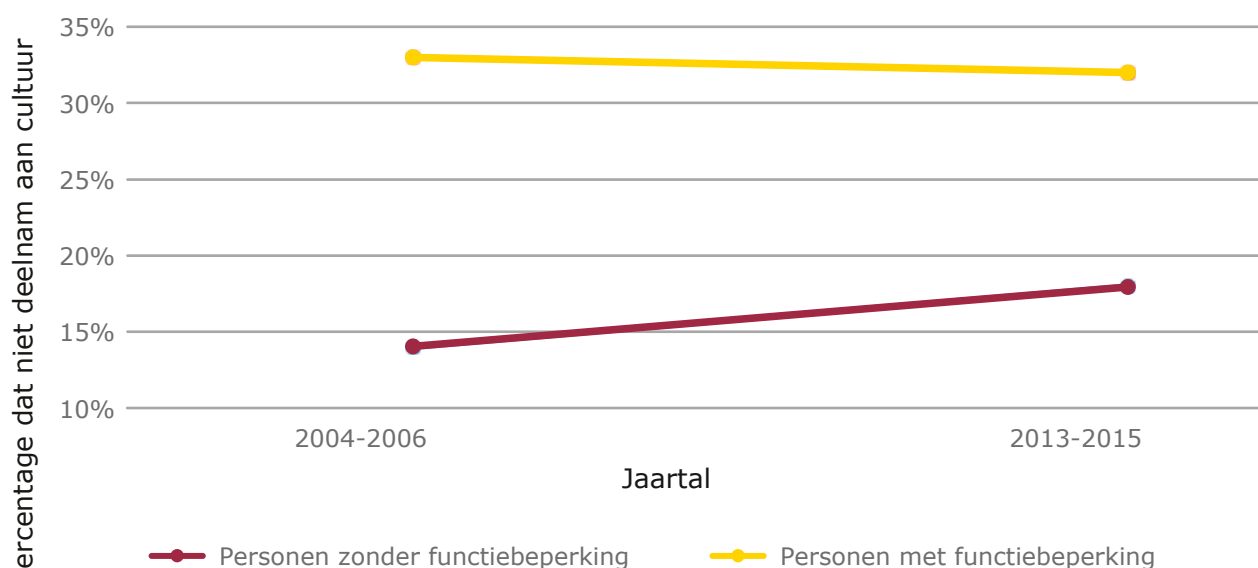
Tabel 22: Aan een culturele activiteit hebben deelgenomen
(gemiddelde voor 2013-2015)
SCV 2013-2015:

			Geparticipeerd aan cultuur afgelopen jaar*		totaal
			nee	ja	
functiebeperking	nee	%	18	82	100
	ja	%	32	68	100
	totaal	%	21	79	100

* Minstens 1 keer deelname in afgelopen jaar aan 1 cultuuractiviteit (muziekconcert, een dans- of balletvoorstelling, een theater- of operavoortelling, museumbezoek, bibliotheekbezoek, bioscoopbezoek).

In beeld:

Grafiek 13: Personen die afgelopen jaar niet deelnamen aan culturele activiteit

Vaststellingen:

Er is nog steeds een kloof tussen personen met en zonder functiebeperking op het vlak van cultuurparticipatie. Bij personen met een functiebeperking antwoordt in de periode 2013-2015 32% of maar liefst 1 op 3 negatief op de vraag of zij het afgelopen jaar hebben geparticipeerd aan cultuur. 68% zegt ja. Bij personen zonder een functiebeperking heeft 18% (helft minder dan personen met een functiebeperking) niet geparticipeerd aan cultuur en 82% wel. Het verschil tussen beide is 14 procentpunten.

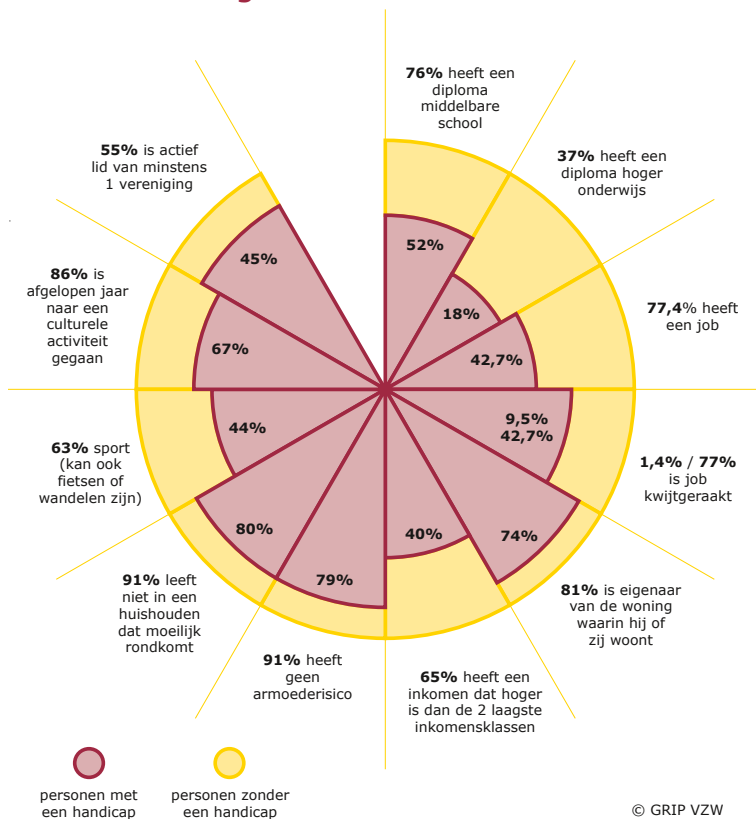
Is de toestand verbeterd of verslechterd? Daarvoor vergelijken we met de periode 2004-2006 dus met metingen van 9 jaar eerder. Toen zei 33% van de personen met een functiebeperking dat zij het afgelopen jaar niet hadden geparticipeerd aan cultuur en 14% van de personen zonder functiebeperking. Het verschil tussen beide was 19 procentpunten.

In procenten is de groep personen met een functiebeperking die helemaal niet aan cultuur participeren dus zeer licht gedaald (1%, van 33% naar 32%). Bij personen zonder functiebeperking is dat aantal gestegen (4%, van 14% tot 18%). Het verschil tussen mensen met en zonder functiebeperkingen is wel wat afgenomen (van 19 naar 14 procentpunten). Dat komt echter vooral doordat er bij personen zonder functiebeperking een achteruitgang is geweest.

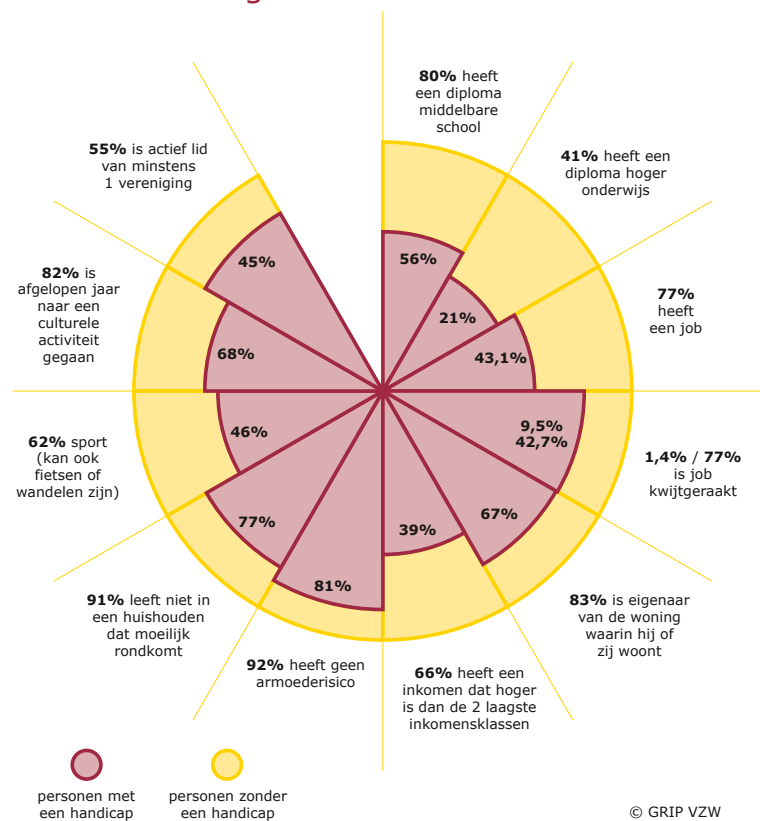
De algemene conclusie is dat bij personen met een handicap een veel grotere groep nog altijd helemaal niet deelneemt aan cultuur.

Met de cijfers voor deze indicator tasten we nog in het duister over het inclusiegehalte van de cultuurparticipatie van personen met een handicap.

Eerste meting

Tweede meting

2.7 Deelname aan het gemeenschapsleven

Indicator: actief lid zijn van minstens 1 vereniging

Lid zijn van verenigingen is een belangrijke indicator voor de integratie van iemand in het gemeenschapsleven. Het heeft een invloed op onder meer deelname aan het vrijetijdsleven en blijkt een invloed te hebben op attitudes en opinies van mensen¹³. De SCV meet het aantal personen dat zegt actief lid te zijn van minstens 1 vereniging.

(Bronnen: gepoold databestand SCV-survey, 2004-2006, berekening SVR; gepoold databestand SCV-survey, 2013-2015, berekening SVR)

Tabel 23: Actief lid zijn van minstens 1 vereniging
(gemiddelde voor 2004-2006)
SCV 2004-2006:

			Actief lid van minstens 1 vereniging		
			nee	ja	totaal
functiebeperking	nee	%	45	55	100
	ja	%	55	45	100
	totaal	%	47	53	100

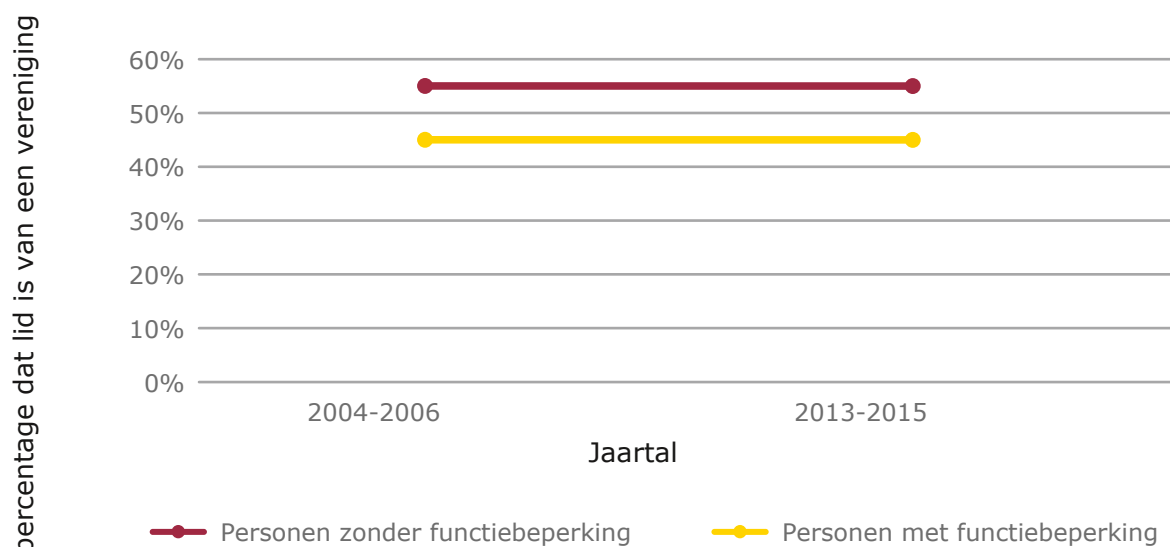
Tabel 24: Actief lid zijn van minstens 1 vereniging
(gemiddelde voor 2013-2015)
SCV 2013-2015:

			Actief lid van minstens 1 vereniging		
			nee	ja	totaal
functiebeperking	nee	%	45	55	100
	ja	%	55	45	100
	totaal	%	48	52	100

¹³ Naarmate men van meer verenigingen lid is, staat men gunstiger tegenover inclusief onderwijs (Verbelen, 2005)

In beeld:

Grafiek 14: Aandeel personen dat actief lid is van een vereniging

Vaststellingen:

Er is nog steeds een kloof tussen personen met en zonder functiebeperking op het vlak van verenigingsleven. Bij personen met functiebeperking zegt 45% in de periode 2013-2015 actief lid te zijn van minstens 1 vereniging. Bij personen zonder functiebeperking is dat 55%. Er is dus een verschil van 10 procentpunten.

Is de toestand verbeterd of verslechterd? Daarvoor vergelijken we met de periode 2004-2006 dus met metingen van 9 jaar eerder. Opvallende vaststelling: de percentages zijn totaal ongewijzigd gebleven. Het verschil blijft dus ook 10 procentpunten.

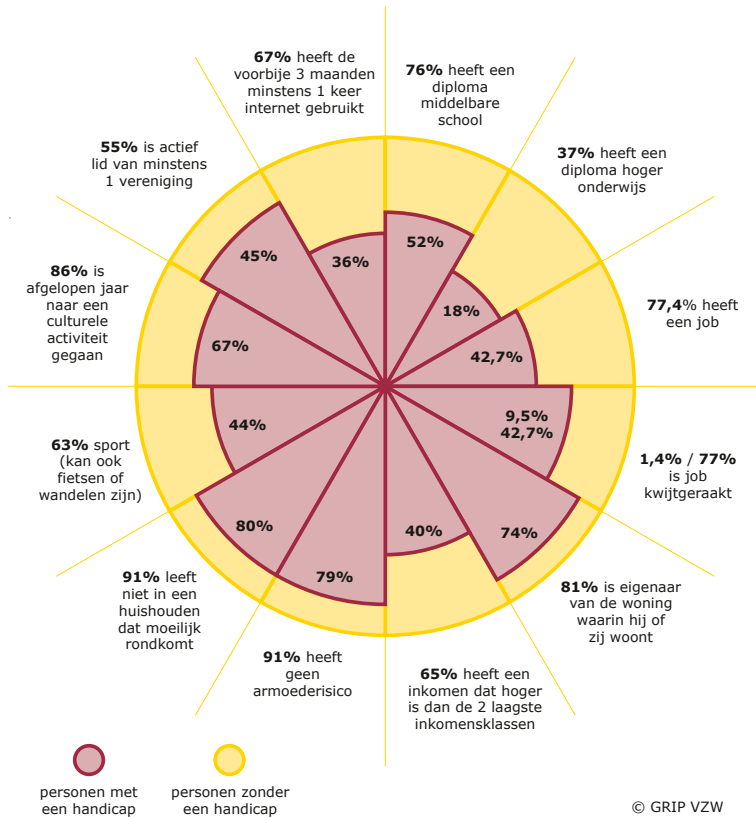
Personen met een handicap waren en zijn dus minder actief betrokken in het verenigingsleven.

Met de resultaten voor deze indicator krijgen we nog geen zicht op de mate waarin personen met een handicap vooral lid zijn van verenigingen van of voor personen met een handicap dan wel ook van andere verenigingen.

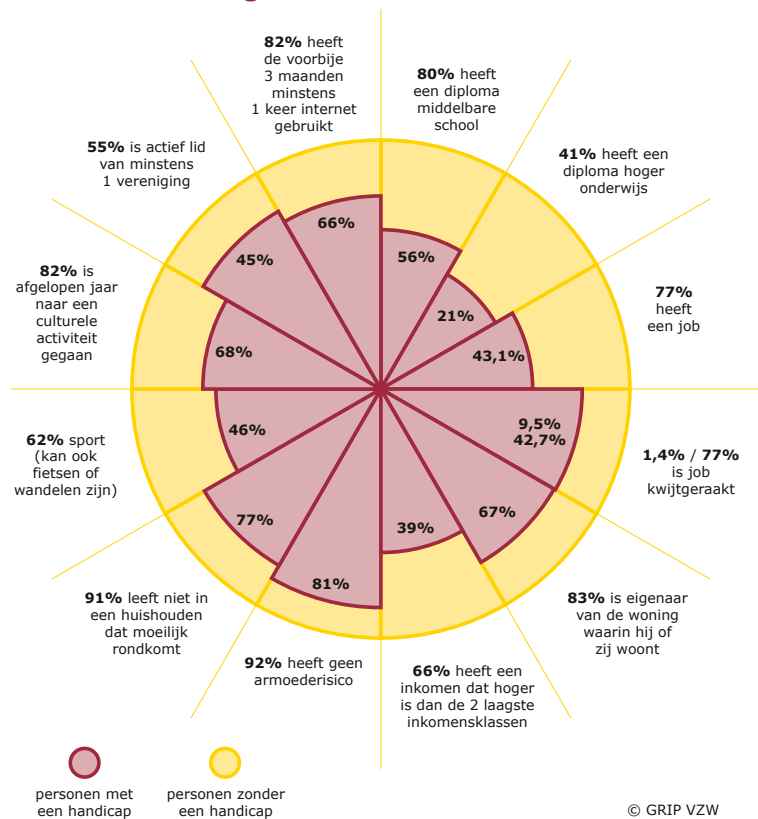

“Door lid te zijn van een
vereniging voor personen met
een handicap hoop ik dat ik beter
op de hoogte blijf over wat er
verandert voor mensen
met een handicap.”

Eerste meting

Tweede meting

2.8 Deelname aan digitalisering

Indicator: Voorbije drie maanden internet hebben gebruikt

Digitalisering is een belangrijke maatschappelijk trend. Steeds meer informatie verloopt via internet. Mee zijn met deze evolutie wordt een belangrijke norm. Niet mee zijn wordt een aspect van maatschappelijke achterstelling.

De SCV meet het aantal personen dat zegt internet te hebben gebruikt in de afgelopen 3 maanden.

(Bronnen: gepoold databestand SCV-survey, 2004-2006, berekening SVR; gepoold databestand SCV-survey, 2013-2015, berekening SVR)

Tabel 25: Voorbije 3 maanden minstens 1 keer internet hebben gebruikt (gemiddelde voor 2005-2006)
SCV 2004-2006:

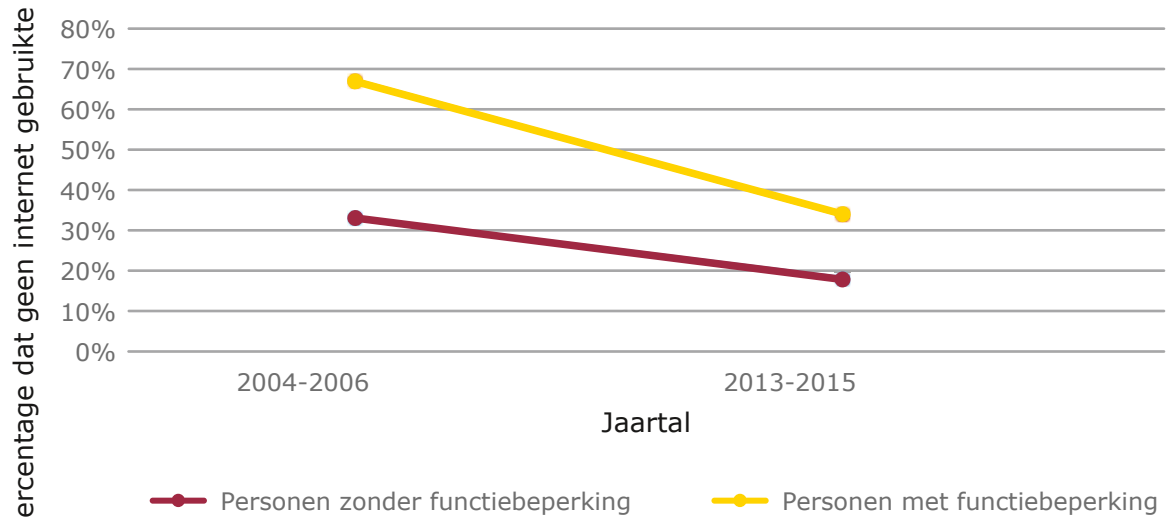
			Voorbije 3 maanden internet gebruikt*		
			nee	ja	totaal
functiebeperving	nee	%	33	67	100
	ja	%	64	36	100
	totaal	%	40	60	100
* Niet bevraagd in 2004					

Tabel 26: Voorbije 3 maanden minstens 1 keer internet hebben gebruikt (gemiddelde voor 2013-2015)
SCV 2013-2015:

			Afgelopen 3 maanden internet gebruikt		
			nee	ja	totaal
functiebeperving	nee	%	18	82	100
	ja	%	34	66	100
	totaal	%	22	78	100

In beeld:

Grafiek 15: Aandeel personen zonder internetgebruik de afgelopen 3 maanden

Vaststellingen:

Er is een belangrijke kloof tussen personen met en zonder functiebeperking op het vlak van internetgebruik. Bij personen met een functiebeperking antwoordt in de periode 2013-2015 34% of maar liefst 1 op 3 negatief op de vraag of zij de afgelopen 3 maanden internet heeft gebruikt. 66% zegt ja. Bij personen zonder een functiebeperking heeft 18% (helft minder dan personen met een functiebeperking) geen internet gebruikt en 82% wel. Het verschil tussen beide is 16 procentpunten.

Is dit veranderd ten opzichte van vroeger? Daarvoor vergelijken we met de periode 2004-2006 dus met metingen van 9 jaar eerder. Toen zei maar liefst 64% van de personen met een functiebeperking dat zij geen internet hadden gebruikt in de afgelopen 3 maanden en toch ook 33% van de personen zonder functiebeperking. Het verschil tussen beide was 31 procentpunten.

Waar 9 jaar geleden 2/3de van de personen met een functiebeperking niet gebruik maakte van internet en 1/3de wel, ligt die verhouding nu andersom. Dat is natuurlijk positief nieuws. Ook bij personen zonder functiebeperkingen is er een serieuze inhaalbeweging geweest (van 33% naar 18% dat niet gebruik maakt van internet).

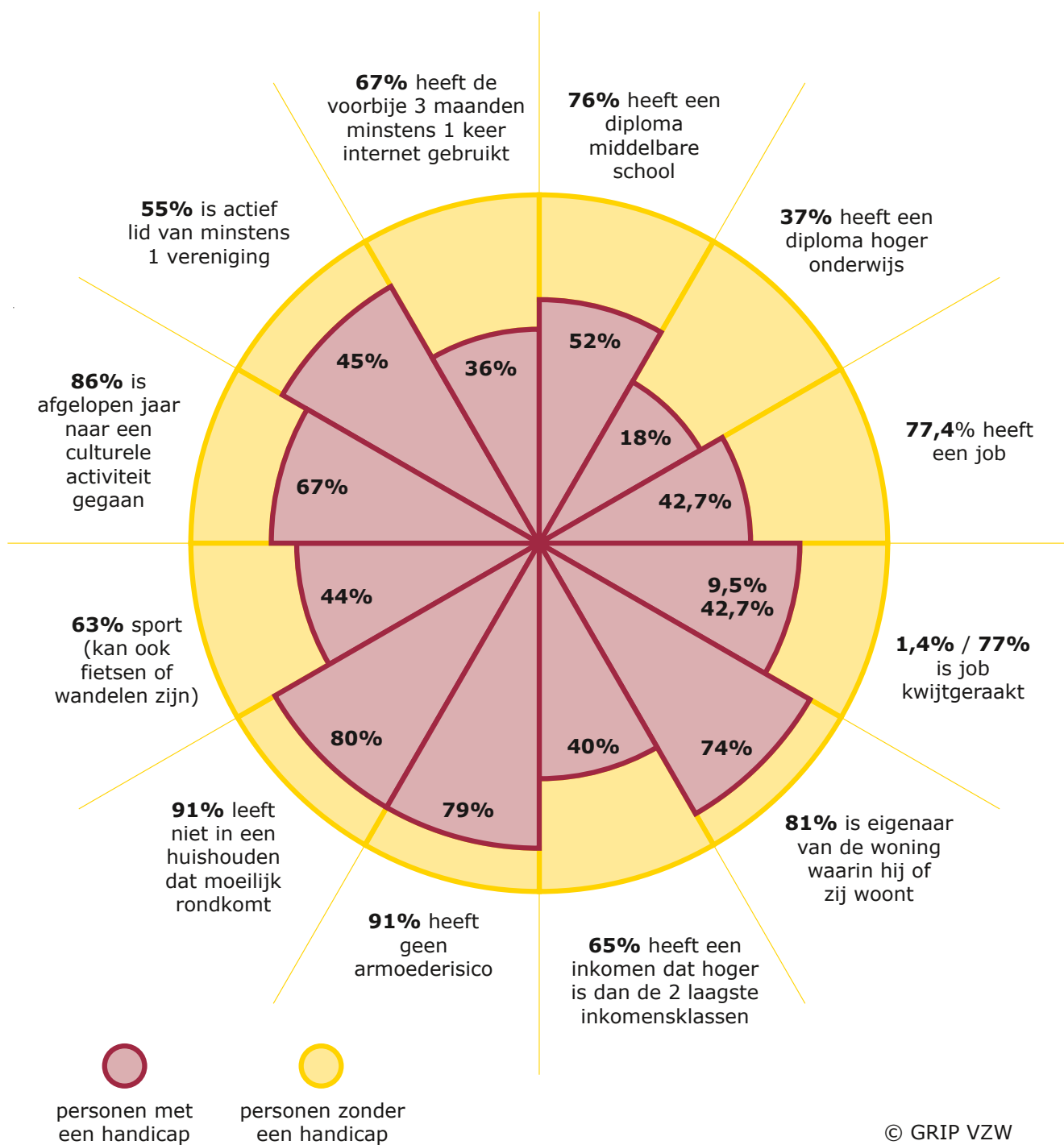
Doordat bij personen met een functiebeperking de vooruitgang nog een pak groter was, is ook de kloof met personen zonder functiebeperking gedaald (van 31 procentpunten naar 16 procentpunten). Dat is een positieve evolutie.

We moeten echter steeds voor ogen houden dat toch nog 1/3de van de personen met een functiebeperking niet of bijna niet gebruik maakt van internet. Dit is een belangrijk feit in een maatschappij waarbij steeds meer informatie en processen voornamelijk of uitsluitend nog plaatsvinden via internet.

3. Samenvatting

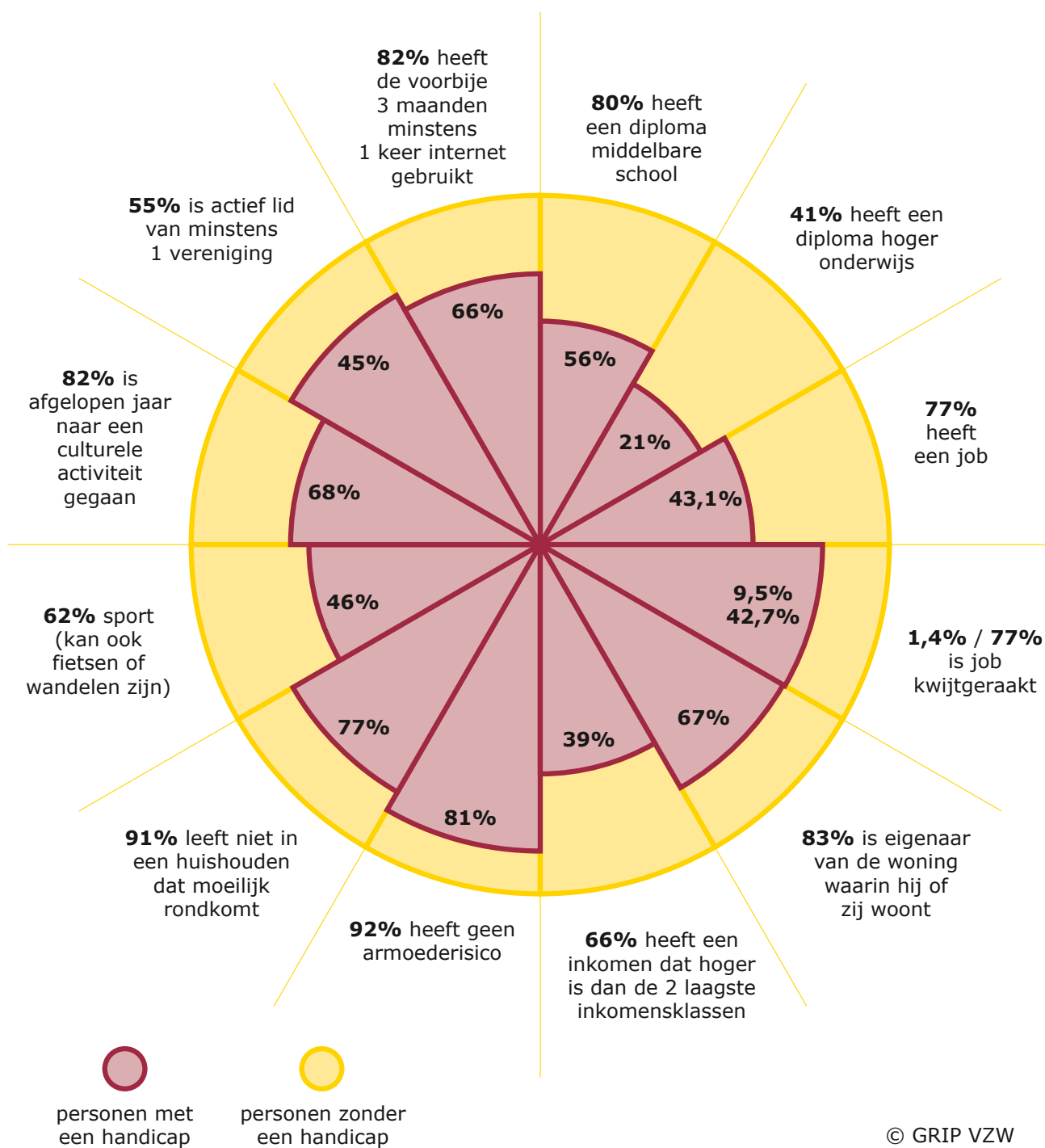
Eerste meting

Tabel 27: Overzicht eerste meting

	Personen zonder handicap	Personen met handicap	Jaartal
Een middelbareschooldiploma hebben	76%	52%	2006
Een diploma hoger onderwijs hebben	37%	18%	2006
Werk hebben	77,4%	42,7%	2007 tweede kwartaal
Een stabiele job hebben	77,4% in 2007 76% in 2010 77% in 2015 Dus een negatieve fluctuatie van 1,4% op een totaal van 77,4% werkenden	42,7% in 2007 33,5% in 2010 43,1% in 2015 Dus een negatieve fluctuatie van 9,6% op een totaal van 42,7% werkenden	2007 tweede kwartaal - 2015
Eigenaar zijn van de woning waarin je woont	81%	74%	2006
Inkomen hebben dat hoger is dan twee laagste inkomensklassen	65%	40%	2006
Geen armoederisico hebben	91%	79%	2006
Niet in een huishouden leven dat moeilijk rondkomt	91%	80%	2006
Sporten (kan ook wandelen/fietsen zijn)	63%	44%	Gemiddelde 2004-2005-2006
Afgelopen jaar naar een culturele activiteit zijn gegaan	86%	67%	Gemiddelde 2004-2005-2006
Actief lid zijn van minstens 1 vereniging	55%	45%	Gemiddelde 2004-2005-2006
Voorbij drie maanden internet hebben gebruikt	67%	36%	Gemiddelde 2005-2006

Tweede meting

Tabel 28: Overzicht tweede meting

	Personen zonder handicap	Personen met handicap	Jaartal
Een middelbareschooldiploma hebben	80%	56%	2014
Een diploma hoger onderwijs hebben	41%	21%	2014
Werk hebben	77%	43,1%	2015
Een stabiele tewerkstelling hebben	77,4% in 2007 76% in 2010 77% in 2015 Dus een fluctuatie van 1,4% op een totaal van 77,4% werkenden	42,7% in 2007 33,5% in 2010 43,1% in 2015 Dus een fluctuatie van 9,6% op een totaal van 42,7% werkenden	2007 tweede kwartaal - 2015
Eigenaar zijn van de woning waarin je woont	83%	67%	2014
Inkomen hebben dat hoger is dan twee laagste inkomensklassen	66%	39%	2014
Geen armoederisico hebben	92%	81%	2006
Niet in een huishouden leven dat moeilijk rondkomt	91%	77%	2006
Sporten (inclusief wandelen en fietsen)	62%	46%	Gemiddelde 2013-2014-2015
Afgelopen jaar naar een culturele activiteit zijn gegaan	82%	68%	Gemiddelde 2013-2014-2015
Actief lid zijn van minstens 1 vereniging	55%	45%	Gemiddelde 2013-2014-2015
Voorbij drie maanden internet hebben gebruikt	82%	66%	Gemiddelde 2013-2014-2015

Samenvatting

We hebben in deze inclusiespiegel een elftal sleutelindicatoren voor inclusie bekeken en het beeld is niet rooskleurig. Het aantal personen met een handicap zonder middelbare schooldiploma is nog altijd dubbel zo groot. En het percentage mensen met een handicap met een hogeschool of universiteitsdiploma nog altijd dubbel zo laag. Ze zijn nog altijd enorm veel minder vaak aan het werk. Hun positie op de arbeidsmarkt lijkt bovendien zeer onstabiel te zijn. Hun inkomenssituatie is nog steeds veel precairder dan die van personen zonder handicap. Ze komen zelfs nog minder goed rond dan vroeger. En zijn nu zelfs nog minder eigenaar van de woning waarin ze wonen dan mensen zonder handicap.

Opvallend blijft de zeer kwetsbare inkomenssituatie van veel personen met een handicap. Doordat mensen met een handicap meer van een uitkering leven, minder werken, minder eigenaar zijn van een woning, meer alleenstaand zijn, en daar bovenop nog extra kosten hebben door hun handicap of gezondheidstoestand, hebben zij het veel moeilijker om rond te komen.

Natuurlijk beantwoordt niet elke persoon met een handicap aan dit slechte beeld. Er zijn zeker mensen met een handicap die hogere studies deden, die een gewone job hebben, een eigen huis en goed rondkomen. Maar dit is niet het algemene beeld dat uit de cijfers naar voren komt. Op deze prioritaire domeinen zien we een zeer duidelijke achtergestelde positie opduiken. De kloof met personen zonder handicap is niet kleiner geworden, maar wel vergroot tegenover vroeger.

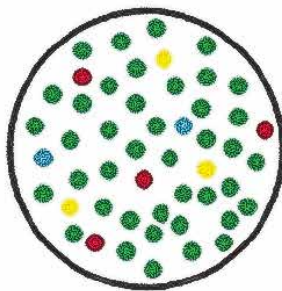
Ook op vlak van deelname aan sport en cultuur zien we een opvallend lagere participatie. Die is ook nagenoeg ongewijzigd gebleven de laatste acht à tien jaar. Personen met een handicap zijn wat minder actief in het verenigingsleven. Lichtpuntje is de sterke stijging in het aantal internetgebruikers. Anderzijds lijkt nog steeds maar liefst 1 op 3 personen met een handicap het zonder internet te moeten doen.

We hebben deze situatie en evolutie samengevat in het beeld van de inclusiewielen. Wielen die niet rond zijn... daar kan je niet mee rijden. We moeten dan ook vaststellen dat het niet vooruit gaat met de inclusie van personen met een handicap.

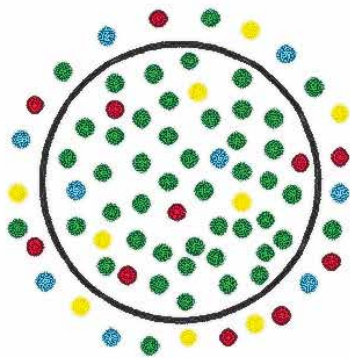

4. Slotwoord

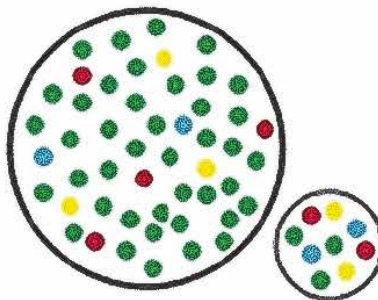
INCLUSIE

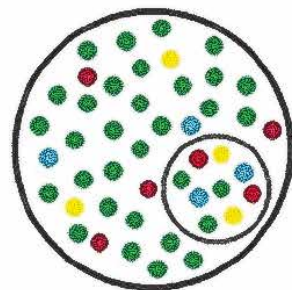
UITSLUITING

SEGREGATIE

INTEGRATIE

Slotwoord

Toen we beslisten een tweede inclusiespiegel te maken, wisten we niet waaraan we ons konden verwachten. We hadden wel het aanvoelen dat het geen rooskleurig beeld zou geven. Door goed te luisteren naar getuigenissen van personen met een handicap en hun families kan men immers al veel knelpunten detecteren. Maar het bleef toch spannend om de cijfers die binnenkwamen te analyseren.

We waren zeer benieuwd om uitspraken te kunnen doen over 2 vragen:

- 1/ Participeren personen met een handicap meer of minder tegenover 8 à 10 jaar geleden?
- 2/ Is de kloof tussen personen met en zonder handicap groter of kleiner geworden?

We betreuren het dat we slecht nieuws moeten brengen: het antwoord is op beide vragen negatief. De cijfers verwonderen ons echter niet. Vooruitgang komt er niet vanzelf. Daar is een sterk beleid met een duidelijke visie voor nodig. Het is niet voldoende om vanuit verschillende beleidsdomeinen 'iets te doen' voor personen met een handicap. Je moet ook 'het juiste' doen.

Naar onze mening zet het Vlaamse beleid nog te weinig in op het systematisch ondersteunen van inclusie. Vlaanderen heeft decennialang altijd maar meer middelen geïnvesteerd in aparte voorzieningen, een aparte samenleving waar personen met een handicap samen hun leven doorbrengen: tehuizen, internaten, dagcentra, beschutte werkplaatsen, buitengewoon onderwijs, aparte sportgroepen, enz. Een groot deel van de overheidsbudgetten bestemd voor personen met een handicap zit vast in deze voorzieningen en structuren. Voor inclusie is er dan geen geld meer over.

Het is een grote maar absoluut noodzakelijke uitdaging om deze realiteit om te buigen. Om de overheidsbudgetten veel meer te gaan inzetten voor aanpassingen en ondersteuning in de gewone samenleving. Denk aan individuele ondersteuning om tewerkstelling in een gewoon bedrijf mogelijk te maken, een inclusief schooltraject of een leven in een gewone thuis. Denk ook aan steun voor bedrijven en scholen om drempels weg te werken en personen met een handicap te verwelkomen. Denk aan meer betaalbare en toegankelijke woningen, enz. De plaats van een persoon met een handicap is in de samenleving, niet in de marge ervan.

Die radicale ommezwaai moet het beleid durven maken. Wij zouden heel graag bij de 20ste verjaardag van het VN-Verdrag een veel positievere inclusiefoto kunnen maken.

In de eerste inclusiespiegel maakte GRIP voor het eerst een inclusiefoto. In deze tweede inclusiespiegel pionieren we verder door voor het eerst een inclusie-evolutie te brengen. Dit is gebeurd binnen onze mogelijkheden op vlak van tijd, personeel en dataverzameling. We nodigen de overheid en onderzoeksinstanties uit om voor veel meer sleutelindicatoren van inclusie dit evolutiebeeld te vervolledigen.

We hopen ook dat onze werkwijze, methodiek en invalshoeken buitenlandse overheden en onderzoeksinstanties in het buitenland inspireert. GRIP wil op deze manier bijdragen aan een steeds betere regionale, nationale en internationale monitoring van gelijke rechten, gelijke kansen en inclusie van personen met een handicap.

5. Dankwoord

Dankwoord

Dank aan volgende mensen en instanties voor hun medewerking aan de inhoud van deze publicatie:

- Jo Noppe, Studiedienst van de Vlaamse Regering
- Han de Bruijn, Team Gelijke Kansen bij Agentschap Binnenlands Bestuur
- Michelle Sourbron, Steunpunt Werk
- Erik Samoy, expert tewerkstelling personen met een arbeidshandicap
- Geert Van Hove, Professor UGent

Dank ook aan het Vlaams Gelijkekansenbeleid dat dit project financieel mogelijk maakte.

6. Literatuurlijst

Literatuurlijst

- Bourdeaud'hui, R, Janssens, F en Vanderhaeghe, S, Vlaamse werkbaarheidsmonitor 2016 – werknemers, 2017. http://www.serv.be/sites/default/files/documenten/StIA_20170125_WerkbaarheidsmonitorWerknemers2016_RAP.pdf
- Enquête naar de Arbeidskrachten: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/eak/>
- Erik Samoy, 'Handicap en arbeid deel 1. Definities en statistieken over de arbeidsdeelname van mensen met een handicap'. Update oktober 2016.
- GRIP vzw, 'Inclusiespiegel Vlaanderen, de deelname van personen met een beperking aan de samenleving', 2006, 110 p. <http://www.gripvzw.be/downloads/category/6-gelijkekansenbeleid.html?download=223:inclusiespiegel-vlaanderen-2006-van-grip>
- GRIP vzw, JA zeggen JA doen, Een reisgids voor parlementsleden en beleidsmakers bij de implementatie van het VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap, 2015, 70p. <http://www.gripvzw.be/downloads/category/12-vn-verdrag.html?download=245:ja-zeggen-ja-doen>
- GRIP vzw, Standpuntnota deïstitutionalisering, 2014. <http://www.gripvzw.be/downloads/category/7-ondersteuning-pab-pgb.html?download=219:standpuntnota-deinstitutionalisering-grip-in-pdf> - Toegankelijke samenvatting standpuntnota deïstitutionalisering, 2014. <http://www.gripvzw.be/downloads/category/7-ondersteuning-pab-pgb.html?download=218:toegankelijke-samenvatting-standpuntnota-deinstitutionalisering-grip>
- GRIP vzw, Studiedag deïstitutionalisering: Naar een recht op een eigen leven midden in de samenleving: 26 november 2014, Brussel, 94 p, 2016. <http://www.gripvzw.be/downloads/category/7-ondersteuning-pab-pgb.html?download=257:verslagenbundel-studiedag-deinstitutionalisering-in-pdf>
- Survey on Income and Living Conditions: http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/arbeid_leven/eu-silc/
- Survey Sociaal-Culturele Verschuivingen : <http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/surveys>
- Verbelen, J, Vlamingen met een handicap of langdurige gezondheidsproblemen. Integratie in sociale netwerken en publieke opinie over inclusie, in: Vlaanderen Gepeild! Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek, 2005. <http://aps.vlaanderen.be/statistiek/publicaties/pdf/survey/gepeild2005/hoofdstuk7.pdf>

- Verbelen, J., E. Samoy & H. Van Geel, Vlamingen met een handicap of langdurige gezondheidsproblemen. Een verkennende schets van hun sociale positie aan de hand van concrete onderzoekscijfers. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek, 2005. <http://aps.vlaanderen.be/statistiek/publicaties/pdf/stativaria/stat34/stat34.pdf>
- VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap:
 - Website van de Verenigde Naties: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
 - Vertaling naar het Nederlands: <http://www.gripvzw.be/vn-verdrag/92-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap.html>
- Verenigde Naties, Algemene vergadering, Standaardregels inzake gelijke kansen van personen met een handicap, Resolutie 48/96, 4 maart 1994. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

